

О. Н. Хорошковська, Г. І. Охота

Літературне ЧИТАННЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА

3

УДК 811.161.2(075.2)

ББК 81.2УКР-922

Х82

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

(Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

від 07.02.2012 № 118)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

— початок уроку

— післятекстові запитання
і завдання

— вияви творчі здібності

— запам'ятай

— робота в парах

— робота в групах

— переклад слова

— пояснення значення
слова

Хорошковська О. Н., Охота Г. І.

х82 Літературне читання : підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. із навчанням рос. мовою / О. Н. Хорошковська, Г. І. Охота. — К. : Освіта, 2013. — 160 с.

Підручник «Літературне читання» посів перше місце у Всеукраїнському конкурсі, проведеному МОН України (2011 р.).

Він повністю відповідає програмі і складається з двох розділів: І. Усна народна творчість. ІІ. Твори українських письменників і народні твори.

Укладаючи підручник, автори намагалися зробити його цікавим і доступним учневі 3 класу. Таким, щоб діти відкрили для себе красу українського слова, познайомилися не лише з кращими художніми творами, а й їхніми авторами.

ISBN 978-966-04-0862-3

ББК 81.2УКР-922

© О. Н. Хорошковська, Г. І. Охота, 2013

© Видавництво «Освіта», 2013

ISBN 978-966-04-0862-3

© Видавництво «Освіта», художнє оформлення, 2013

НАРОДНА МОВА

Багата і барвиста українська мова. Її краса переливається сріблом-злотом в усній народній творчості: піснях, казках, прислів'ях і приказках. У них — життя і мудрість народу, його характер, мрії про щастя.

Дитина ще не вміє говорити, а від мами вже чує колискову пісеньку, пісеньку-забавлянку, потішку. Підростає і наслухається бабусиних казок, запам'ятовує лічилки, прозивалки, навчається дитячих ігор, ознайомлюється з народними обрядовими піснями... Саме з цих творів ти розпочнеш вивчати новий предмет — літературне читання, який допоможе тобі відчувати красу українського слова, пізнати себе і світ.

Що сказано в тексті про українську мову? Від кого її навчаються діти? А ти?

Що таке усна народна творчість? Що в ній відображено?

Кого зображено на малюнку? Який настрій у жінки? З чого це видно? Що вона робить?

КОЛИСКОВІ ПІСНІ

За Василем Скуратівським

КОЛИСКОВА

А-а-а, люлечки,
шовковії вервечки*,
золотії бильця*,
срібні колокілля,
мальована колисочка,
засни, моя дитиночко.

Колискова пісня. Скільки їх створив народ! Лагідний материн наспів заспокоював дитину, засівав її душу любов'ю до людей, до природи, до всього живого. Під спів неньчиної пісні виростали поети і композитори, хлібороби й захисники рідної землі, філософи та мудреці...

Найсвятіше для нас почуття Батьківщини неодмінно пов'язане з маминою піснею, з тим, як, за словами українського поета Василя Симоненка:

Заглядає в шибку* казка
сивими очима,
материнська добра ласка
в неї за плечима.

Вервечки — верёвочки.

Бильця — бічні опори колиски.

Шибка — скло у вікні.

Що сказано в тексті про колискову пісню? Яке значення вона має для розвитку дитини?

Як про мамину пісню образно сказав Василь Симоненко? Вивчи ці рядки напам'ять.

Поставте запитання до тексту й дайте відповіді (один запитує, інший відповідає, потім — навпаки).

ХОДИТЬ СОН КОЛО ВІКОН

Ходить сон коло вікон,
а дрімота коло плота.
Питається сон дрімоти:
— Де ми будем ночувати,
Мале дитя присипляти?
— Де хатинка тепленькая,
де дитинка маленькая,
там ми будем ночувати,
мале дитя присипляти.
Щоб вирости, не змарніло,
щоб тяженько не хворіло,
сили й розуму набрало,
своїх батьків потішало.

ПОВІШУ Я КОЛИСОЧКУ

Повішу я колисочку
в темнім лісі на липочку,
в темнім лісі на липочку.
Буде вітрець повівати,
мале дитя колисати.
Будуть пташки прилітати
та будуть співати,
дитиночку малесеньку
будуть присипляти.

Яким почуттям сповнені колискові пісні? З чого це видно?
У якій з пісень висловлено добрі побажання дитині? Про-
читай ці рядки ще раз.

Вивчи напам'ять ту колискову пісеньку, яка тобі най-
більше сподобалася.

ДИТЯЧІ ІГРИ, ЗАБАВИ

ПОТІШКИ

Потішки — це дитячі віршики-забавки, які супроводжуються відповідними рухами: перебиранням пальчиків, потиранням долоньок і ступнів, «куванням» їх пальчиком, чуканням, дибанням (ходьба дитини, яка стає ще не на повну ступню, а лише на пальчики). Усі ці рухи — своєрідний масаж, гімнастика. Їх виконували матері чи бабусі, втішаючи дитину, коли вона плакала. Зміст потішок узято з життя народу. Їх співали дітям до двох років.

* * *

Сорока-ворона
на припічку сиділа,
діткам кашку варила.
Цьому дам, цьому дам,
а цьому — не дам,
бо він дров не рубав,
пічки не топив,
кашки не варив.
Фр-р-р! Лети собі геть!

* * *

Кую, кую ніжку,
Поїду в доріжку,
Буду коника кувать,
В лісі щоб не ночувать.

* * *

Ой, чук-чуки-чук!
Наловив дід щук,
Баба рибку спекла —
З сковорідки втекла.

* * *

* * *

Потягусі, потягусі,
На Галинку ростусі,
Щоб Галочка росла,
Росла-виростала,
Щоб Галочка
Своїй мамці
Скоро в поміч стала.

Печу, печу хлібчик
Дітям на обідчик:
Меншому — менший,
Більшому — більший.
Шусть у піч! Шусть у піч!

* * *

Диви-диви, диви-би!
Пішла баба по гриби.
А дід по опеньки,
В неділю раненько.

Прочитай потішки й скажи, які картини з життя народу в них відображено.

Вивчи потішки. Якщо в тебе є молодший братик чи сестричка, пограйся, використовуючи потішки.

ЛІЧИЛКИ

Під час ігор кожен хотів виконувати головну роль. Щоб було справедливим призначення на ролі й ніхто не ображався, діти придумували віршовані рядки — лічилки. Перед грою ставали рядочком чи півколом, і хтось один промовляв лічилку, з кожним словом показуючи на когось з учасників гри. На кого припадало останнє слово, той і виконував головну роль.

Під час гри в *п'їжмурки* проказували такі лічилки:

Ішла Маринка на стежинку,
загубила там корзинку,
а в корзинці паляниця,
хто знайде, тому жмуриться.

* * *

Котилася торба з високого горба.
А в тій торбі хліб-паляниця,
кому припадеться, той буде жмуріться.

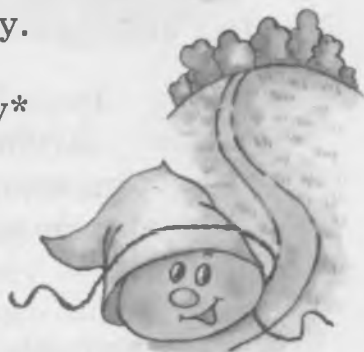

Під час виконання інших ігор використовували такі лічилки:

Бігла лялька по току
у червонім ковпаку,
їла цукор і медок,
вийшов зайчик-корольок.

* * *

Ходить лялька по току
в червоному ковпаку.
— Мамко, голубко,
поший мені льольку*
з червоного шовку.
Шовк у болоті,
пан у золоті.
Дзінь, брязь,
вийшов князь.

 Льолька (льоля) — дитяча сорочка.

ХОРОВОДИ

МАК

Правила гри:

Побравшись за руки, діти утворюють замкнене коло. Посеред кола стоїть «Мак» — хлопчик чи дівчинка. Діти ходять круг нього й співають:

Ой на горі мак,	золотії голівочки.
під горою так,	Станьте ви так,
мак, маки, маківочки,	як на горі мак.

Проспівавши пісеньку, діти запитують Мака:

— Козачок, чи виорав на мачок?

Мак: — Виорав!

Після відповіді діти знову йдуть по колу, співаючи ту саму пісню, а проспівавши, зупиняються й знову питають:

— Козачок, чи посіяв мачок?

Ма к : — Посіяв!

Діти знову співають, а потім запитують:

— Козачок, чи посходив мачок?

Ма к : — Посходив!

Співають учетверте й запитують:

— Козачок, чи пора полоть мачок?

Ма к : — Пора!

Співають уп'яте й запитують:

— Козачок, чи цвіте мачок?

Ма к : — Цвіте!

Співають ушосте й запитують:

— Казачок, чи поспів мачок?

Ма к : — Поспів!

Діти співають усьоме й запитують востаннє:

— Козачок, чи пора брать мачок?

Ма к : — Пора!

Діти гуртом кидаються до Маку, жартома трусять його, підштовхують, він пручається, виривається з кола й тікає, а потім обирає замість себе когось іншого.

Вивчіть правила і слова цієї гри та розіграйте її. На роль Маку оберіть когось із вас за допомогою однієї з лічилок.

ДЗЮБКА

Правила гри:

Учасники гри обирають пташку-доню і Галю, які по черзі стоять у колі. Пташка-мати, батько і мати Галі стоять поза колом. Діти співають і йдуть по колу. Перед словами «пішла в поле» зупиняються, слухають відповідь пташки-доні й дивляться, як «влітає» в коло пташка-мати. Коли звучать слова «дзюб, дзюб, дзюбанець», пташка-доня та її мати танцюють.

Усі діти:	— Пташко маленька, де твоя ненька?
Пташка-доня:	— Пішла в поле. О, вертається!
Діти:	— Де ти, пташко, була?
Пташка-мати:	— На маківці сиділа, дрібен мачок дзьобала. Дзюб, дзюб, дзюбанець, ходи, пташко, у танець.

(Усі діти ходять по колу пританцьовуючи і співають).

- Цок, цок, цоки, цок,
цоки, цоки, цок, цок!

(Пташка-доня і пташка-мати входять у коло й танцюють).

- Усі діти співають: — Галю маленька, де
твоя ненька?
- Галля: — Пішла в поле.
О, вертається!
- Мати Галі: — Я у полі працювала,
картопельку копала.
Тепер праці кінець,
ходи, доню, у танець.

(Галля та її мати входять у коло й танцюють).

- Усі діти співають: — Цок, цок, цоки, цок,
цоки, цоки, цок, цок!
- Усі діти питають: — Галю малéнька,
а де твій батéнько?
- Галля: — Пішов у поле.
О, вертається!
- Батько Галі: — Сіяв жито, волочив*,
поки працю не скінчив.
Тепер праці кінець,
ходи, доню, у танець!
- Усі діти співають: — Цок, цок, цоки, цок,
цоки, цоки, цок, цок, цок!

(Галин батько входить у коло і всі разом танцюють).

Волочіти — розпушувати землю до чи після сівби.

Уважно прочитай правила гри і запам'ятай.
Скільки дійових осіб у ній бере участь?

Розучіть слова дійових осіб і розіграйте «Дзюбку».
Дійових осіб оберіть за допомогою лічилок.

Поміркуйте, про яку роботу розповідають дійові особи. У яку пору року виконується ця робота?

ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ

Сільські діти цілий день перебували серед природи. Вони прислухалися до її звуків: шуму вітру, співу пташок, «мови» тварин. А потім, граючись, намагалися наслідувати ці звуки. Звукonasлiдування розвивало мовлення дітей, навчало правильно інтонувати його.

СОНЦЕ ЛОВИТИ!

(Імітується спів жайворонка)

<i>Коли птах летить угору:</i>	<i>Коли птах летить униз:</i>
Сонце ловити!	Ціп урвався!
Сонце ловити!	Ціп урвався!
Сонце ловити!	Кру-ці! Кру-ці! Кру-ці!

Спробуй і ти наслідувати спів жайворонка.

КУМ, КУМА

(Імітується кумкання жаб навесні)

— Кум, кум, де ваш кум?	— Нащо тобі?
— Утонув.	— Кум умер.
— Нум плакати!	— Коли?
— Нум, нум! Кум, кум!	— У четвер.
— Кум, кум, кума,	— Нум плакати!
позич полотна.	— Нум, нум! Кум, кум!

Розіграйте сценку «розмови» жабок.

КОГУТ* КАЖЕ

(Імітується мова тварин)

Когут каже:

— Вовки ідуть!

Баран каже:

— Де?

А пес каже:

— Онде, онде.

Квочка каже:

— Клопіт мій, клопіт мій!

Де курчаток подіти?

Качка каже:

— Так і треба!

Так! Так!

Кóгут — півень.

Розіграйте ці вірші в особах.

Прочитай вірші, вивчи один з них напам'ять. Спробуй голосом передати інтонацію звуконаслідування.

СКОРОМОВКИ

Щоб навчити дітей чітко вимовляти звуки, у народі складено багато скоромовок. Діти, промовляючи їх, змагалися: хто краще, швидше розкаже **с к о р о м о в к у**.

Спробуйте й ви позмагатися. Але спочатку навчіться читати скоромовку тихо, повільно, а потім — голосніше й швидше, далі — ще швидше і, нарешті, коли запам'ятали, змагайтеся.

1. Летів горобець через верхній хлівець,
ніс пуд гороху і нам дав потроху.
2. Їхали крамарі, стали на горі та й забалакалися
про Прокопа, про Прокопиху
і про маленьких прокопенят.
3. Босий хлопець сіно косить.
Роса росить ноги босі.

4. Кує коваль бричку,   Чи є борщ, чи є каша,
заглядає в пічку: Чи є в борщі шматок м'яса.
5. Летів горобчик, сів на стовпчик,
прибіг хлопчик — утік горобчик.

ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ

Читаючи або слухаючи прислів'я і приказки, ми пізнаємо мудрість нашого народу.

— Е, *ледачому руки не болять*, — скаже було дідусь, припрошуючи мене до роботи.

— А в неї *на язиці медок, а під язиком льодок*, — говорила було бабуса про нашу сусідку.

У висловах дідуса й бабусі — і характеристика людини, і досвід багатьох поколінь. Так, хіба бабусине прислів'я не розкриває коротко і влучно образ хитрої улесливої жінки, яка вміє в очі ласкаво говорити, а позаочі може сказати або зробити щось неприємне?

Дітей спеціально не вчили ні прислів'їв, ні приказок. Але вони прислухалися до розмов дорослих, запам'ятовували влучні вислови, а потім і самі вживали їх. Отак від покоління до покоління передавалася мудрість народу.

Прислів'я — це влучний образний вислів, який має повчальний зміст.

З добрим дружись, а лихого стережись.

Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися.

На дерево дивись, як рódить, а на людину — як робить.

Не копай яму іншому, бо сам упадеш.

Менше говори — більше почуєш.

Шануй людей — і тебе шануватимуть.

Неправдою весь світ пройдеши, а назад не вернешся.

Приказка — це влучний вислів, який стверджує факт. Приказка — вислів, близький до прислів'я, але без повчального змісту.

Де щира праця — там густо, а де лінь — там пусто.

В одне вухо входить, а в друге виходить.

Косо, криво, аби живо.

Хто діло робить, а хто ґави ловить.

Без діла псується сила.

Гостре словечко ранить сердечко.

Життя прожити — не поле перейти.

Кінець — роботі вінець.

Згода дім будує, а незгода — руйнує.

Прочитайте прислів'я і приказки. Поміркуйте і з'ясуйте:

а) яке повчання містить кожне прислів'я;

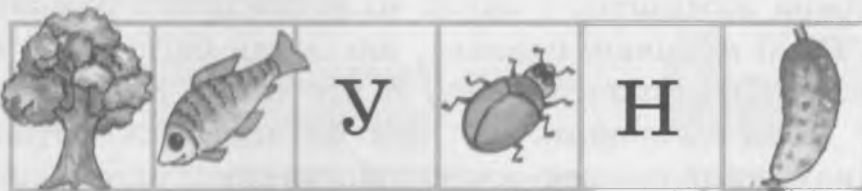
б) про які риси характеру людини йдеться у трьох перших приказках.

Які прислів'я і приказки ти ще знаєш?

Вивчи напам'ять три прислів'я і три приказки.

Розшифруй приказку, зашифровану в цьому ребусі. Слова складай із перших букв слів-назв зображених предметів.

ЗАГАДКИ

За́гадка — це короткий опис подій, явищ, рослин, тварин, предметів, які треба впізнати і відгадати за описаними ознаками. За допомогою за́гадок у дітей розвиваються допитливість, розум, кмітливість.

Своїх онуків баб́усі й дідусі завжди розважали за́гадками. Адже розгадування загадок — то гімнастика для розуму. Ось спробуйте відгадати: *Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі.*

Хіба ж буває так, якщо йдеться про дівчину? Ні. А що можна уявити? Ну звісно, моркву, довгий корінець якої червоний, як личко дівчини. *Сидить у коморі* — означає: у землі. А листя моркви зелене, розкішне, ну чим не волосся дівчини!

Або така загадка:

Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий.

Поле не міряне — тобто величезне, безмежне, його не можна виміряти. І що ж то може бути? Звичайно, *небо*. *Вівці не лічені* означає, що їх так багато, що й не полічити. Очевидно, це *зорі*. А хто такий *пастух рогатий*? Авжеж, місяць. Ну чим не «пастух»? Отже, у загадках виявляється кмітливість народу, а саме їх відгадування сприяє розвитку кмітливості у дітей. І так — від покоління до покоління.

Прочитай текст про загадки і скажи:

- а) хто їх складав; б) з якою метою;
- в) яке значення для розвитку дітей мають загадки.

Прочитайте і спробуйте відгадати загадки. А щоб відгадати, спочатку подумайте, хто або що має ознаки й властивості, описані в загадці. Вам допоможуть малюнки.

1. Сидить баба на грядках,
вся закутана в хустках.

2. Під землею птиця кубло
звила і яєць нанесла.

3. Що то за коні в гаю на припоні:
довгасті, голчасті, зеленої масті,
нікого не возять, лише солі просять?

4. Без рук, без ніг, а пнеться на батіг.

5. Розколеш лід —
візьмеш срібло,
розколеш срібло —
візьмеш золото.

6. На синьому полі пасеться
тисяча овець, серед них —
срібний баранець.

7. Ішов довгов'яз, у землі зав'яз,
із землі всіх повиганяв.

8. По соломі ходить, а не шелестить.

9. Що можна побачити із заплющеними очима?

10. Брат з братом через дорогу
живуть, а один одного не бачать.

11. Стоїть півень на току в червоному ковпаку.

12. За горами, за лісами
золота діжа сходить.

13. Сидить Марушка
в семи козушках.
Хто її роздягає —
той сльози проливає.

Поміркуйте, чи відповідають описи, подані в загадках, справжнім предметам, явищам чи рослинам, які є відгадками.

Прочитай і запам'ятай 5—6 загадок і загадай їх рідним чи друзям.

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

Казка — це народна розповідь із вигаданим, іноді фантастичним змістом. Крім людей, дійовими особами казки є тварини, рослини та неживі предмети, які за характером і вчинками дуже схожі на людей.

КОЛОСОК

Жили собі на світі двоє мишенят — Круть і Верть, та півник Голосисте Горлечко. Мишенята тільки те й знали, що співали й танцювали, крутилися й вертілися. А півник рано-ранесенько прокидався, спочатку всіх піснею будив, а потім до роботи брався.

От якось підмітав півник
подвір'я і побачив на землі
пшеничний колосок.

— Круть, Верть! — покликав
півник, — гляньте, що я знайшов!

— Треба його обмолотити.

— А хто молотитиме? — спитав
півник.

— Тільки не я! — закричало
одне мишеня.

— Тільки не я! — закричало друге мишеня.

— Гаразд*, — сказав півник, — я обмолочу.

І взявся до роботи. А мишенята почали гратися.
Скінчив півник молотити і гукнув:

— Гей, Круть, Верть! Гляньте, скільки зерна я намо-
лотив!

Прибігли мишенята й запищали:

— Треба зерно до млина віднести, борошна намолоти!

— А хто понесе? — спитав півник.

— Тільки не я! — закричав Круть.

— Тільки не я! — закричав Верть.

— Гаразд, — сказав півник, — я віднесу зерно до
млина.

Узяв собі на плечі мішок і пішов.

А мишенята тим часом почали в довгої лози гратися.
Одне через одного стрибають,
веселяться.

Повернувся півник додому,
знову кличе мишенят:

— Сюди, Круть, сюди,
Верть! Я борошно приніс.

Прибігли мишенята,
дивляться, не нахваляться:

— Оце так півник! Оце так
молодець! Тепер треба тісто
замісити та пироги спекти.

— Хто міситиме? — спитав півник.

А мишенята знову за своє:

— Тільки не я! — пропищав Круть.

— Тільки не я! — пропищав Верть.

Подумав, подумав півник і каже:

— Мабуть, мені доведеться.

Замісив він тісто, приніс дрова, розпалив піч. А як піч витопилася, посадив у неї пироги. Мишенята теж часу не гають: пісні співають, танцюють.

Спеклися пироги, півник їх вийняв, поклав на стіл. А мишенята тут як тут.

— Ох, і зголоднів я! — пищить Круть.

— Ох, і їсти мені хочеться! — пищить Верть.

Швиденько сіли до столу. А півник їм каже:

— Стривайте, стривайте! Ви мені спочатку скажіть, хто знайшов колосок.

— Ти знайшов! — голосно закричали мишенята.

— А хто колосок обмолотив? — знову спитав півник.

— Ти обмолотив! — тихіше сказали вони.

— А хто зерно до млина відніс?

— Теж ти... — зовсім тихо відказали мишенята.

— А тісто хто місив? Хто дрова носив? Піч топив? Хто пироги пік?

— Усе ти, усе ти, — ледве чутно пропищали Круть і Верть.

— А ви що робили?

Що відповісти мишенятам? І сказати нічого.

Почали Круть і Верть вилазити з-за столу, а півник їх і не затримує.

Нема за що таких нероб і ледарів пирогами частувати*.

Гарáзд — хорошо.

Ча́стувáти — угощать.

Прочитайте казку спочатку мовчки, а потім — в особах.

Яким у казці зображено півника Голосисте Горлечко, а якими — мишенят?

Чи були Круть і Верть справжніми товариша́ми півнику? З чого це видно?

Як ти вважаєш, чи мали право мишенята їсти пироги?

Яку думку висловлено в кінці казки?

Поміркуйте й доберіть приказки, які б характеризували героїв казки — мишенят і півника. Доведіть свою думку.

Перекажи казку, використовуючи малюнки.

КОЛОБОК

Були собі дід та баба і дожились уже до того, що й хліба нема. Дід і просить:

— Бабусю! Спекла б ти колобок!

— Та з чого ж я спечу, коли й борошна нема?

— От, бабусю, піди до хіжки* та назмітай у за́сіку* борошенця, то й буде на колобок.

Послухалася баба, пішла до хіжки, назмітала в за́сіку борошенця, витопила в печі, замісила тісто, спекла колобок та й поклала на вікні, щоб охолонув.

Колобок лежав, лежав на вікні, а тоді з вікна — скік на при́збу*, а з призьби — та на землю в двір, а з двору — та за ворота і побіг-покотився дорогою.

Біжить та й біжить дорогою, коли це назустріч йому зайчик.

— Колобочку, колобочку, я тебе з'їм!

А він каже:

— Не їж мене, зайчику-побігайчику, я тобі пісеньку заспіваю.

— Ану заспівай!

— Я по засіку м'єтений,
я на яйцях сп'єчений,
я від баби втік,
я від діда втік,
то й від тебе втечу!

Та й побіг знову. Біжить та й біжить дорогою...
Перестріває його вовк.

— Колобочку, колобочку, я тебе з'їм!

— Не їж мене, вовчику-братику, я тобі пісеньку заспіваю.

— Ану заспівай!

— Я по засіку м'єтений,
я на яйцях сп'єчений,
я від баби втік,
я від діда втік,
то й від тебе втечу!

Та й побіг. Знову біжить та й біжить дорогою...

Перестріває його ведмідь.

— Колобочку, колобочку, я тебе з'їм!

— Не їж мене, ведмедику-братику. Я тобі пісеньку заспіваю.

— Ану заспівай!

— Я по за́сіку мѐтений,
я на яйцях спѐчений,
я від баби втік,
я від діда втік,
то й від тебе втечу!

Та й побіг. Біжить та й біжить дорогою... Стрічається з лисичкою.

— Колобочку, колобочку, я тебе з'їм!

— Не їж мене, лисичко-сестричко, я тобі пісеньку заспіваю.

— Ану заспівай!

— Я по за́сіку мѐтений,
я на яйцях спѐчений,
я від баби втік,
я від діда втік,
то й від тебе втечу!

— Ну й пісня ж гарна! — каже лисичка. — От тільки я недочуваю трохи. Заспівай-бо ще раз та сідай до мене на язик, щоб було краще чути...

Скочив колобок на кінчик язика лисички, а вона — гам! — тільки його й бачили.

Хіжка — чулан.

Прізьба — завалинка.

Засік — великий ящик для зсипання зерна й борошна.

Прочитай казку мовчки, назви її персонажів і скажи, що тобі в них подобається, а що — ні.

Поміркуйте, кого зі звірів характеризує приказка: «На язичі — медок, а під язиком — льодок».

Прочитайте казку в особах і розіграйте її.

ДРУЖНІ ЗВІРІ

В одного недоброго хазяїна був віл. Віл був роботящий, багато роботи всякої робив, а його за все це в холодній повітці* тримали й харчі погані давали.

Прийшла зима люта: стужа, холод, голод.

— Покину я хазяїна, *піду світ за очі**... Гірше не буде, — надумав віл і покинув хазяїна.

Іде віл, іде, а назустріч йому — баран.

— Куди, баране, йдеш? — питає віл.

— Від зими лютої тікаю, літа красного шукаю.

— Ходімо зі мною — веселіше буде.

От і пішли вони вдвох. Ідуть вони, йдуть, а назустріч їм свиня снігом бреде, рохкає.

— Куди, капловуха, йдеш? — питає віл.

— Від зими лютої тікаю, літа красного шукаю.

— Ходімо з нами — веселіше буде.

Усі гуртом далі йдуть, а назустріч їм — гусак.

— Куди, гусаче, йдеш? — питає віл.

— Від зими лютої тікаю, літа красного шукаю.

— Ну, ходімо з нами — веселіше буде.

От і гусак пішов з ними. Ідуть вони, ідуть, а назустріч їм — півник-співунець, червоний гребінець.

— Куди, півнику, йдеш?

— Від зими лютої тікаю, літа красного шукаю.

— Ходімо з нами — веселіше буде.

Ідуть вони всі вкупі. Вечоріє, а мороз розлютувався, аж кусає. Віл і каже:

— Давайте, друзі, хату шукати.

— Мені тая хата не потрібна: у мене кожух теплий, — каже баран.

— І я морозу не боюся, — свиня каже, — я в землю зариюся.

— А нас пух буде гріти, — кажуть гусак з півнем.

Довелося одному воліві йти. Бродив він, бродив у лісі, аж раптом дивиться — стоїть хатина, а коло неї ще й стіжок сіна.

Зажив тоді собі віл у теплі, у добрі — їжа волові смачна й хатина тепла.

А то раз вранці чує віл — хтось стукає. Відчинив він двері, а коло дверей стоїть баран, змерз, аж труситься:

— Пусти, брате, погрітися.

— А ти ж казав, що в тебе кожух теплий... Не пущу!

— А коли не пустиш — я рогами колоду в стіні виверну.

Подумав віл та й пустив барана.

А пізніше трохи й свиня придибала до вола.

— Пусти, брате, погрітися.

— Ні, не пущу. Ти в землю зариешся та й так пере-зимуєш.

— А як не пустиш, то я рилом усі шули* твоєї хатини підрию.

Жаль волові хатини — пустив він і свиню. Минуло небагато часу — плентаються до вола гусак з півнем.

— Пусти, братику, погрітися.

— Не пущу. Вас пух гріє.

— А як не пустиш,— каже гусак,— я увесь мох у стінах твоєї хати повищипую.

— А я,— каже півень,— весь мох на горіщі* розгребу ногами.

Що було робити волові? Пустив він і гусака з півнем. Стали вони тоді жити всі вкупі.

Бігла повз хатину лисиця. Чує — півень пісні виспівує. Як же його взяти? Пішла лисиця до ведмедя й до вовка та й каже їм:

— Знайшла я вам славному поживу.

Коли це дивиться віл у вікно й бачить: до хатини звірі йдуть... Перелякався баран, перелякалася свиня, перелякалися гусак з півнем. А віл тоді й каже:

— Не бійтеся, друзі, нічого. Живемо ми з вами тепер добре, не голодні, й тепло нам. А все це тому, що живемо ми в дружбі великій, один одному

допомагаємо, з біди один одного виручаємо. Давайте ж і зараз спільно, як друзі, бити наших ворогів.

— Згода, погоджуємося, — загукали всі. Тільки-но ведмідь підійшов до дверей, а віл, баран, свиня й гусак як вискочать з хатини!.. Не встиг ведмідь і на задні лапи сп'ястися, як віл придавив його до стіни рогами, а баран з розгону* почав бити його своїм лобом. Свиня розпочала шматувати* його своїми іклами, а гусак теж товариство підтримує: клює ведмедя своїм міцним дзьобом.

Півень злетів на двері та на всю силу як загорлає:

— Ку-ку-ріку!

Вовкові здалося, що півень кричить: «За-рі-жу-у!..»

Перелякався вовк та й кинувся тікати. А лисичка ще раніш утекла.

Насилу-насилу ведмідь вирвався — доброї прочуханки дали йому дружні звірі.

І стали віл, баран, свиня й гусак з півнем знову спокійно собі жити та поживати в хатині.

Пові́тка — сарайчик.

Горі́ще — чердак.

Шу́ли — столбы.

З розго́ну — с разбега.

Шматува́ти — разрывать на куски.

Піти світ за о́чі — іти невідомо куди.

Хто дійові особи казки? Чому тварини не хотіли шукати хати? Як і чому вони змінилися згодом? Якою виявилася лисичка? А віл? Що допомогло тваринам урятуватися від ворогів?

Розглянь малюнок (стор. 27). Який епізод із казки на ньому зображено? Перекажи його.

Поділіть казку на частини. Доберіть заголовок до кожної частини. Підготуйтеся читати казку в особах.

Перечитай обидві казки й поміркуй, чи мають вони повчальний характер. Які людські якості мають тварини з цих казок?

Приказка

Вірний друг — то найбільший скарб.

НЕБИЛИЦІ

Небили́ця — це невеличкий твір жартівливого змісту, в основі якого лежить небува́льщина, нісенітниця. Небилиці використовують для розваги дітей і дорослих.

МОРКВЯНИЙ ВОЯК

(Волинська народна пісенька)

Їхав вояк морквяний,
коник — буряковий,
кожушина оріхова,
жупан* лопуховий;
пістолети з качана,
кулі з бараболі,
а шабелька з пастернаку,
а піхви* з квасолі.
Їде, їде вояченько,
під ним коник скаче,
надибали його свині:
«Злізай-но, вояче!»
Він вихопив пістолета,
став свиней стріляти,—
свині кулі похапали,
нічим воювати!
Він вихопив шабельку,
став свиней рубати,
свині шаблю ту погризли,
нічим воювати!

Жупа́н — верхній одяг.

Пі́хви — ножны.

Серйозна чи жартівлива ця пісенька? Чому ти так думаєш?
З кого насправді сміється народ?
Навчися читати текст так, щоб слухачі уявили собі цього
вояка.

Спробуй намалювати морквяного вояка й розкажи,
чому саме таким ти його зображаєш.

НАДОКУЧЛИВА КАЗКА

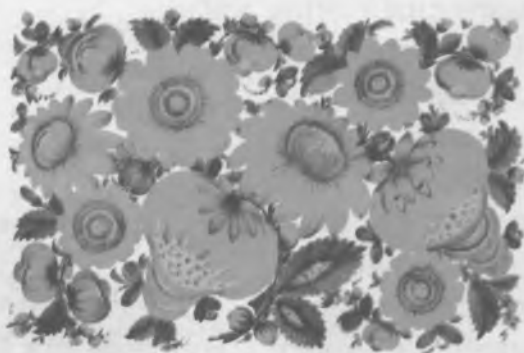
— Був собі дід Нетяжка,
була у нього синя серм'яжка,
на голові шапочка,
на спині — латочка, —
чи хороша моя казочка?
— Хороша! *(Відповідає той, хто слухає).*
— І ти кажеш «хороша», і я кажу «хороша»...
Був собі дід Нетяжка,
була у нього синя серм'яжка,
на голові шапочка,
на спині — латочка, —
чи хороша моя казочка?
— Погана!
— І ти кажеш «погана», і я кажу «погана»...
Був собі дід Нетяжка,
була у нього синя серм'яжка,
на голові шапочка,
на спині — латочка, —
чи хороша моя казочка?
— Відчепись!
— І ти кажеш «відчепись», і я кажу «відчепись»...
Був собі дід Нетяжка...
Чи хороша моя казочка? *(Слухач мовчить).*
І ти мовчиш, і я мовчу... Був собі дід Нетяжка...

Чому казочка називається надокучливою?
Прочитай казочку своєму меншому братику си сестричці,
але спочатку повідом йому (їй), що треба відповідати.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Як називається опрацьований розділ? Як називаються твори, призначені для найменших? А для трохи старших?
2. З якими видами усної народної творчості ти ознайомився (ознайомилася)? Яке значення має кожен з них для виховання дітей?
3. Яким постає в народній творчості український народ і українська мова?
4. Які прислів'я і приказки тобі запам'яталися?
5. Чи можеш ти відрізнити прислів'я від приказки? За якою ознакою? А відрізнити скоромовку від загадки?
6. Які ти знаєш українські народні дитячі ігри? Яка з них тобі найбільше подобається?
7. Чи сподобалися тобі небилиці? Для чого їх складав народ?

ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ І НАРОДНІ ТВОРИ

Вірші й оповідання
Казки і загадки
Скоромовки і лічилки

ОСІНЬ ТАКА МИЛА...

Павло Тичина

ОСІНЬ ТАКА МИЛА...

Осінь така мила, //

осінь /

славна. //

Осінь матері їсти несе: //

борщик у горщику,

кашка у жменьці,

скибка у пазусі,

грушки в фартушку.

Осінь така мила,

осінь

славна.

Осінь матусі їсти несе — це образний вислів. Образні вислови надають тексту художньої виразності та вживаються в переносному значенні.

Прочитай вірш. Якою зобразив поет осінь? Як сказано про багатства осені? Розглянь розмітку вірша і навчись читати його виразно. Знайди образні вислови. Як ти їх розумієш? Вивчи вірш напам'ять.

Віталій Заславський

МУЗИЧНА ПОЕЗІЯ

Вірші Павла Григоровича Тичини часто порівнюють з музикою. Вони й справді звучать, як музика. Уважно прислухайся — і почуєш шум гаїв, жебоніння струмка, подих вітерцю.

Багато у творах Тичини світла та барв. Його поезія не лише музична, а й живописна. Поет ніби вимальовує кожне слово, беручи на пензлик то золотисту, то небесно-блакитну, то сонячно-весняну, то казково-осінню фарбу...

Павло Тичина

А ще у його поезії живуть глибокі почуття. Це і радість, яку дає поетові лісова квітка, метелик чи польовий дзвіночок. Це й осінній смуток, коли все навколо засинає й останні пожовклі листочки опадають з дерев. Це й почуття любові до тієї краси, що нас оточує. А красою для Павла Тичини є земля і небо, метелик і пташка, трава й дерево, рідний край і та мова, яка робить людину поетом.

Прочитай інші вірші Павла Тичини й розкажи, які почуття в них виражено.

А Я У ГАЙ ХОДИЛА

А я у гай ходила
По квітку ось яку!
А там дерева люлі,
І все отак зозулі:
Ку-ку!

Я зайчика зустріла,
Дрімав він на горбку.
Була б його спіймала —
Зозуля ізлякала:
Ку-ку!

ВЕЧІР

Навшпиньках*
Підійшов вечір.
Засвітив зорі,
Прослав на травах тумани
І, на вуста* поклавши палець,
Ліг.

Навшпіньках — на цыпочках. *Вуста* — губы.

СЛОВО

А Вкраїни ж мова —
Мов те сонце дзвінкотюче,
Мов те золото блискуче,
Вся і давність і обнова —
Українська мова.

Хай ізнов калина
Червоніє, достигає,
Всьому світу заявляє:
Я — країна Україна —
На горі калина!

І в родині, і у школі,
Й на заводі, і у полі,
Пречудесно,
пречудово —
Розцвітай же, слово!

Розкажи, який вірш тобі сподобався найбільше. Чому саме?
Як у вірші «Слово» сказано про українську мову? До чого
закликає поет?

* * *

Вишиває осінь / на канві зеленій //
золоті квіткі. //
Квітки оживають, // і з дерев спадають //
жовті нагідки. //
Яблука / і груші падають на землю, //
боки, спини б'ють.
Люди їх збирають, у мішки ховають,
кури їх клюють.
Бавляться дітками, бавляться квітками,
моляться батьки.
Вишиває осінь на канві зеленій
золоті квіткі.

Які образні вислови допомогли поету передати красу осені?
Навчися читати вірш виразно. Продовж розмітку вірша.

Євгенія Горєва

ХОДИТЬ ОСІНЬ В ДІБРОВОНЬЦІ

Ходить осінь / в дібровоньці /
У золотій / обновоньці. //
Не питає доріженьки, //
Стелить килим / під ніженьки. //
Стелить, пильно* вистеляє,
Сама себе вихваляє:
— Чи я діла не робила? —
Такий килим постелила!
Кому треба — вкривається,
Кому треба — сховається.
Кому треба — скупається,
Кому треба — квітчається.

Пильно — тут: внимательно.

Як змальовано осінь у вірші? Як автор ставиться до осені?
На що звертають увагу автори в цьому і попередньому вірші?
Прочитай вірш ще раз мовчки. Підготуйся до читання вголос.

ЯК БЕРІЗКА ЛИСТЯ РОЗДАРУВАЛА

(Казка)

1

Позолотила осінь Берізку. // Заблищала вона, / за-
сяяла. // Хто не пройде, / кожен Берізкою милується. //

— От би мені таку ковдру теплу, як сонечко, — сказав Муравлик, дивлячись на жовте листя, що вкрило землю.

— Ось, візьми, — відповіла Берізка і скинула йому один листочок. Зрадів Муравлик, схопив листочок, до мурашника потяг.

2

— До мого б капелюха отаку золоту пір'їнку, — обізвався гриб Підберезник.

— Ось тобі золота пір'інка, — скинула Берізка ще один листочок.

Приліпив його Підберезник до свого капелюха, стоїть, не дихає з радощів.

— І мені б листячка трохи, — попрохав їжак. Гойдула гілками Берізка, аж кілька листочків на землю струсила. Покачався на них їжак, начепив на колючки і золотою кулькою додому покотився.

3

А тут ялинка-чепуруха зітхає.

— От якби по моїй зеленій сукні розкидати твоє золоте листя. Не було б на світі дерева, кращого за мене.

— Візьми, сусідко, візьми, мені ж не жаль, — сказала Берізка і все своє листя на ялинку струсила.

Глянула: а сама ні з чим лишилася, усе до останнього листочка роздарувала.

4

Засумувала тоді Берізка: «Де моя золота краса?»

Тут вітер прилетів:

— Не журися, Берізко, прийде Весна, подарує тобі нове вбрання. Не журися, ... не жури-и-и-ся...

Гойдалася Берізка, слухала ласкаві вітрові слова та й заснула. На цілу зиму заснула.

З того часу так і повелося: щойно роздарує Берізка своє золоте листя, так і засне на всю зиму, щоб скоріше Весни діждати.

Прочитай текст. Знайди в ньому образні вислови. Яке значення вони мають?

Якою ти уявляєш берізку на початку осені і в кінці? Як про це розказала авторка?

Чи подобається тобі берізка? Чому?

Доберіть заголовок до кожної частини тексту.

Підготуйтеся читати текст: а) виразно; б) в особах.

Твір «Як Берізка листя роздарувала» — це літературна казка.

Літературна казка, на відміну від народної, має свого автора. Так само є авторські небилиці, скоромовки, лічилки.

За Галиною Демченко

СОНЦЕВИК-ЧАРІВНИК І ХОЛОДНИЙ ВІТЕР

(Казка)

1

Попливли скрізь павутинки, як сонячні струни.

Нарешті скінчилося літо, — вихопився звідкись Холодний Вітер.

— Це так, — погодився Сонцевик-Чарівник. — Але тобі ще рано хазяйнувати. Бачиш — люди поспішають картоплю, буряки повикопувати, всю горóдину

зібрати, про майбутній урожай подбати. Не заважай, лети собі геть.

— Гаразд... — зашумів, ховаючись, Вітер. — Я відступлюсь, та ненадовго.

А Сонцевик-Чарівник скликає всіх на велике свято врожаю. Розстелив скатертину, вишивану осінніми квітами — айстрами, жоржинами, майорцями — та й запрошує всіх до столу.

А на столі — хліб пухкий нового врожаю, яблука та груші соковіті, помідори червоні, мов жар, мед запашний, дині та кавуни розкішні.

Радіють люди, урожайні пісні співають. Хвала роботящим рукам! Хвала рідній матінці-землі!

2

Одягнув Сонцевик-Чарівник убрання з жовтого листя — став грудьми проти Вітру Холодного.

— Кого це ти борониш? — питає той.

— Останні квітки доцвітають — не дам їх прибити. Останні пташки в теплий край відлітають — не дам їх скривдити.

— Добре ж! — каже Холодний Вітер. — Полечу-но я свого побратима Мороза-Морозища стрічати. Чую вже його срібну ходу.

3

Цієї ночі завітав перший раз Мороз-Морозище. Як кожен гість, спочатку поведився несміло. Зате його вірний побратим Холодний Вітер добре попоходив біля дерев. Жодного листочка не лишив — усі обірвав.

— А де ти, Сонцевіку, сміливцю великий? — гукає на всі боки. — Заховався, що й очей не показуєш?

Та як зашумить-зарегоче!

А Сонцевика й справді не видно. Далеко він полинув, аж у той край, де Теплі Вітри живуть.

Прочитай текст мовчки і скажи, що в ньому казкового. Розкажи, як авторка зобразила багатства осені. Чому радіють люди? Перекажи.

За що авторка прославляє роботящі руки й рідну землю?

Прочитай казку вголос із потрібною інтонацією.

Дай заголовок — назву осіннього місяця — кожній частині казки. Подумай, чому казка складається з трьох частин.

ХОДИТЬ ГАРБУЗ ПО ГОРОДУ

(Українська народна пісня)

Ходить гарбуз по городу
Питається свого роду:
— Ой чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?

Обізва́лась жовта діня,
Гарбузова госпо́діня:
— Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!

Обізва́лись огіро́чки,—
Гарбузові сині й до́чки:
— Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!

Обізва́лась моркови́ця,
Гарбузова сестри́ця:
— Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!

Обізва́лись бурякі,
Гарбузові своя́кі:
— Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!

Обізва́лась барабо́ля,
А за не́ю і квасо́ля:
— Іще́ жи́ві, ще здо́рові
Всі ро́дичі гарбузо́ві!

Обізва́вся старі́й біб:
— Я підде́ржав увесь рі́д.
— Іще́ жи́ві, ще здо́рові
Всі ро́дичі гарбузо́ві!

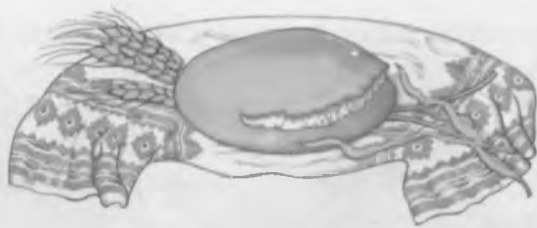

Прочитайте народну пісню й розіграйте її в особах. Для цього визначте слова пісні, оберіть з допомогою лічилки дійових осіб і спробуйте голосом передати характер кожного.

Тамара Коломієць

ХЛІБ

Принесли хліб. На столі поклали. Пахучий, теплий ще. Із скоринкою* золотавою. Це від вогню позолота в нього.

Та не тільки від вогню. Золоте зерно на борошно мололи. А зерно в золотому колоску на стеблині золочений гойдалося, срібною росою вмивалося. Золоте проміння сонячне в себе увібрало. Від сонця позолота в хліба. Та чи тільки від нього?

Золоті роботящі руки зерно в ріллю посіяли. Урожай доглянули й зібрали. Роботящі руки зерно змололи, тісто замісили, хліб спекли. Роботящі руки в дім його принесли, на вишивану скатертину поклали.

І лежить на столі хліб, теплий, пахучий, руками роботящими подарований. Лежить ясний, як сонечко, і ніби промовляє: любіть мене, шануйте, їжте та здоровими будьте.

Із скоринкою — с корочкой.

Розкажи, який хліб поклали на стіл. У якому значенні вжито в тексті слово «золотий» — прямому чи переносному?

Яке побажання висловлено в кінці тексту? До кого воно звернене?

Загадка

Хвалить його кожен.
Любить його кожен.
І дня ми прожити
Без нього не можем.

Приказки

Хліб — усьому голова.
Хліб на столі — радість у хаті.

ПАПУГА З ОСІННЬОЇ ГІЛКИ

Уже була осінь.

Він сидів на гілці між великих яблук і верещав:

— Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!

Над яблунею вгорі було нескінченне небо. Там літали всякі птахи, а ще вище над ними — літаки. У нього аж у голові запаморочилося, коли глянув угору. До землі було ближче.

На землі лежало жовте листя, а між ним — яблука. Серед яблук ходило допитливе цуценя. Нюхало їх і відверталось.

— Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу! — заверещав папуга до цуценяти.

Цуценя здивовано подивилося на зеленобокого папугу і сказало: «Гав!» Папуга помовчав і теж несподівано для себе гавкнув.

Цуценя від здивування аж сіло. На гілці сидів не собака, а подавав собачий голос. Цуценя ще трохи посіділо, подумало і побігло...

А до папуги вже почали злітатися горобці.

— Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу! — загукав папуга до них. Це були всі слова, яких навчила папугу старенька бабуса, його господарка. Він не вмів розповісти горобцям про свою біду.

А трапилося ось що. Бабуса пішла з дому й лишила квартиру відчиненою. Папуга літав-літав по кімнаті. Говорив-говорив сам із собою про кашу. Залетів на кухню. Позаглядавав у каструлі. Каші ніде не було. Аж чхнув сердито. Підлетів до квартирки й вістромирив дзьоба.

Там, надворі, було дуже цікаво. Прогув великий пузатий автобус, пробіг, насвистуючи, спортсмен. Папуга теж свиснув, та спортсмен не почув. Тоді папуга радісно гукнув до нього:

— Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!
Але спортсмен був уже далеко — тільки майка синіла. Папуга сумно подивився на ту синю майку й так же сумно сказав:

— Пор-ра вставать...

Посидів-посидів, подивився-подивився і полетів туди, у світ за вікном. Пролетів над котом у дворі. Кіт побачив його, підстрибнув і нявкнув.

А папуга вже був далеко. Він летів над річкою, над рибалками й над рибами у воді.

Дивувалися рибалки: і що воно за птаха незвичайна? Не голуб, не дятел, не синиця, не горобець... Просто дивина. І боки в неї зелені. Ніхто з тих рибалок не бачив папуг, бо біля річки папуги не водяться.

А папуга літав цілісінький день і всього-всього набачився: людей, машин, будинків, стовпів, афіш... І навіть базар побачив та футбол на стадіоні.

Потім він стомився. І сів на цю яблуню перепочити. Відпочивав і роззирався навкруги. Куди ж це він залетів? І злякався: заблукав!

— Пор-ра вставать,— сказав тихо й мало не плачучи. — Вар-рить кашу.

Але йому ніхто нічого не відповів. Довкола було тихо, тільки листя падало з дерева. Сидів папуга на гілці і не знав, що йому робити. Треба летіти туди, але забув куди.

Тут і надбігло до дерева цуценя, що гналося за дзвінкою осою. Оса полетіла, цуценя лишилося.

— Гав! — сердито сказало їй услід цуценя і стало гратися яблуком.

— Гав! — гукнув до нього згори папуга.

Отоді цуценя здивувалося й побігло до хлопчика. А горобці вже з усіх боків обсіли гілку і войовниче настовбурчили пір'я.

— Жив-жив! — загукали до папуги.

— Жив-жив! — загукав він до них.

Горобці подумали, що цей дивний птах із зеленим пір'ям на боках задається перед ними. Ще й пере-кривляє їх.

— Жив-жив! — закричали на нього грізно.

— Жив-жив! — відповів їм радісно папуга, бо не знав, що вони на нього сердяться.

Тут до нього підлетів гороб'ячий командир і бóляче смикнув за зелене пір'я.

— Жив-жив! — мало не плачучи, попрохав папуга, щоб його не чіпали.

Але горобці не знали того і з усіх боків стали смикати з нього пір'я.

Кéпсько* було б папузі, якби цуценя не привело хлопчика.

— Гав! — гукнуло цуценя на горобців, і вони порóснули в усі боки. Знали, що цуценя сердите, якщо його не слухаються.

Хлопчик заліз на яблуню і зняв папугу. Папуга при-тулився до його грудей і сказав:

— Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!

— Ти молодець! — мовив до нього хлопчик.— Ти говориш!

— Ти молодець! — чітко сказав папуга.

— Пірат молодець, — показав йому хлопчик на цуценя. — Це він тебе врятував од горобців.

— Пір-рат молодець! — погодився папуга.

Тепер він живе у хлопчика. І вже вивчив багато-багато слів. Щодня грається з хлопчиком і з Піратом. Часто підлітає до вікна і дивиться туди, в зимовий день. Там літають, збиваючи сніг із гілля, сірі горобці. І, мабуть, папуга думає, як би з ними подружитися, а потім навчити їх говорити.

Хлопчикові й Піратові папуга про те нічого не казав. Напевно ж, то його таємниця.

Можуть же бути і в папуг таємниці?

Кéпсько — плохо.

Чому папуга потрапив надвір? Які пригоди трапилися з ним? Хто виручив папугу? Про що почав мріяти птах? Чому?

Поділи оповідання на три частини і добери назву до кожної з них. Спробуй переказати одну з них.

Чи сподобалося тобі оповідання? Чим саме?

Прочитайте цей текст в особах.

ПРОЧИТАЙ НА КАНІКУЛАХ

Наталя Забіла

ПРО ПІВНИКА ТА КУРОЧКУ

(Казка)

Були собі Півник і Курочка. Набридло їм якось удома сидіти, і пішли вони мандрувати світом. Ось ідуть вони зеленим гаєм, навколо вітерець кущі колихає, на кущах зеленіє свіже листячко, а між ними ягідки, як червоне намистечко. От Курочка й каже:

Півнику-когутику,
зламай мені прутика

з зеленими листочками,
з червоними ягідками.

Тільки Півник хотів зламати, а з-під кущика Зайчик зі своєї хати:

— Хто, хто тут ходить по моєму гаю? Хто, хто мої кущики ламає?

Злякався Півник:

— Ходімо краще далі. Тут якісь звірі живуть небувалі, і вуха в них довгі, і самі вони сірі. Мабуть, це дуже страшні звірі.

Пішли вони далі зеленим гаєм. Навколо вітерець кущі колихає. На кущах горішки і зелене листя. А Курочці дуже хочеться їсти.

Ось вона знову й просить:

Півнику-когутику,
зламай мені прутика,
де листя зеленіше,
де горішків рясніше.

Тільки намірився Півник ламати, та раптом Білочка зі своєї хати:

— Хто, хто тут ходить по моєму лісі? Хто гілля ламає на моєму горісі?

Злякався Півник:

— Ходімо краще далі. Бачиш, які тут звірі зухвалі. І вуха в них з китицями, і хвіст пухнастий. Мабуть, хочуть на нас напасти.

Пішли вони далі зеленим гаєм. Навколо вітер дерева колихає, під деревами рясна травичка, а на деревах листя й смачні кислички.

А Курочка вже не може терпіти, починає Півника знову просити:

Півнику-когутику,
зламай мені прутика,
хоча б невеличкий,
хоча б дві кислички.

Насмілювся Півник, почав ламати. Аж тут Лисичка виходить зі своєї хати, глядить ласкаво, розпушила хвостик:

— Ах, прошу, прошу до мене в гості. Ось відпочиньте в моїй хатинці, у мене тут є для вас гостинці: найкращі яблучка, смачні горішки. У вас, напевно, стомились ніжки, бо ви далеко ішли по гаю, а я давно уже на вас чекаю.

Півник та Курочка дуже зраділи:

— Ой, які ж тут звірі хороші та милі.

А хитра Лисичка міркує собі:

— Це ж мені буде добрий обід.

Ось дала вона їм гостинців, лишила їх у своїй хатинці, а сама побігла до Вовка — сусіда, щоб запросити його до обіду.

Півник і Курочка добре попоїли і відпочили, і так звеселіли, що Півник навіть почав співати.

Тут саме Зайчик біг мимо хати. А Зайчик насправді був дуже добрий.

— Ти, — каже, — Півнику, занадто хоробрий. Хіба ти не знаєш отієї Лисиці? Ось буде тобі за оті кислоти!

Коли це Білочка плиг та плиг! І враз у віконце побачила їх. А Білочка теж була зовсім не зла.

— Тікайте, — каже, — швидше із цього кубла. Бо ця Лисиця страшна та хижа. Вона вас зараз обох заріже.

Тут виглянув Півник на подвір'я, а на подвір'ї — куряче пір'я.

— Ой, ой, треба й справді мерщій тікати!

А вже Лисиця іде до хати, і Вовк за нею страшний та хижий. Іде й радіє, що буде їжа.

Тільки стали вони на поріг, а Півник і Курочка у віконце — плиг! Та під кущами, під деревами та рясноцвітними муравами мерщій додому. Та ледве встигли!

А Вовк з Лисицею бігли, бігли, та не знайшли під кущами сліду й залишилися без обіду.

Навчися розповідати казку. Подумай, з якою інтонацією потрібно промовляти слова Півника, Курочки та Лисиці.

Прислів'я

З добрим дружись, а лихих — стережись.

Анатолій Кислій

ПРО ЩО РОЗПОВІВ ВІТЕР

Осінній вечір тихо підійшов до вікна і в усіх кімнатах засвітив світло. На вулицях теж спалахнули ліхтарі. Пожовкле листя на деревах від того світла ще дужче заяскріло.

Андрійко підійшов до вікна і став до чогось при-слухатися.

— Сину, що там за вікном?

— Тс-с-с-с! Не заважай, — таємниче прошепотів хлопчик.

— «Не заважай!» А хіба ти щось робиш?

— А ти нікому не скажеш?

— Нікому.

— Я тут, — зам'явся Андрійко, — я слухаю, про що говорить вітер.

— А де ж він? — і собі таємниче спитав батько, встаючи з-за столу.

— Он там, за вікном. Це він до нас прилетів. Батько підійшов до Андрійка і побачив, що біля вікна гойдаються віти клена.

— Я його слухаю, тату.— Андрійко тулиться вухом до холодного скла. Батько й собі нахиляється до шибки. — Чуєш, тату?

— Гм-м... нічого не чую!

— Ти просто налякав його, і він тепер притих.

— А ми почекаємо. Може, він знову заговорить.

Вони тихо стояли біля вікна. Через якусь мить знову зашумів клен жовтим листям.

— Тепер чую. Вітер, здається, й справді про щось розповідає, тільки от не можу зрозуміти, про що.

— От бачиш! Я ж казав! — радісно заплескав в долоні Андрійко. — Ходімо сюди, я тобі про все розповім, і він потяг батька за руку на канапу*.

— Розумієш, тату, щойно настає осінь і починає листя жовтіти, усі птахи відлітають у теплі краї. Ті краї лежать за горами й лісами, за ріками й морями. Там ніколи не буває зими. Отуди кожної осені відлітають дикі гуси й леbedі, ластівки і лелеки і ще багато-багато всяких птахів. Тяжко їм покидати рідні місця, довго вони кружляють над своїми гніздами. Потім злітають високо в небо, повільно махають крильми, і від того здіймається вітер. Він літає над деревами попід дахами, заглядає у пташині гнізда. Дивиться, чи не залишилась якась пташечка, чи не забула вона, що вже час летіти в теплі краї. Бо скоро настане зима, і тоді замерзнути можна.

Андрійко замовк, а потім раптом стрепенувся:

— Тату, а наші ластівки полетіли?

Він зривається з канапи і біжить до балкона, на якому видніється ластівчине гніздо. Батько поспішає за сином.

— Полетіли, — радісно шепоче Андрійко. — Чого ж це знову вітер прилітав до нас?

— То він, Андрійку, мабуть, для певності перевіряв, чи не забув про когось часом, — посміхнувся батько до сина.

А за вікном кленові листки про щось шепочуть, шелестять. Мабуть, про Андрійка і про доброго вітра.

Кана́па — диван.

Прочитай текст. Коли відбувалися події, змальовані в оповіданні? Хто головний герой твору?

Яким постає у твоїй уяві вітер — добрим чи злим?

Про що розповів Андрійко татові? Знайди, прочитай і перекажи цей уривок. Чи сподобався тобі Андрійко? Чим саме?

Олександр Олесь

БІЛІ ГУСИ

Білі гуси летять над лугами,
В синім небі білють снігами,
В синім небі хмарками зникають,
Довго-довго їх очі шукають.

Білі гуси на озеро впали,
Тихі води кругом розгойдали,
Розцвіли, як купави великі...
Довго-довго лунають їх крики.

Навмивалися, накупалися,
Нагойдалися, нагулялися.
Закричали, знялись і полинули,
Тільки пір'я на спогад покинули.

Яку пору року змалював поет? Прочитай кожную строфу вірша. Знайди образні слова й вислови. Спробуй розповісти про картини, які змальовані в кожній строфі.

Які малюнки ти міг би намалювати до вірша?

Яків Щоголів

ОСІНЬ

Висне небо синє,
Синє, та не те;
Світить, та не гріє
Сонце золоте.

Темная діброва*
Стихла і мовчить;
Листя пожовтіле
З дерева летить.

Хоч би де замріла
Квіточка одна;
Тільки й червоніє,
Що горобина.

Зда́лека під небом
В вирій* летючи,
Голосно курличуть
Журавлів ключі.

Дібро́ва — дубрава.
Ви́рій — тёплые края.

Яку осінь — ранню чи пізню — змальовано у вірші? Обґрунтуй свою думку, використовуючи рядки вірша.

Які малюнки ти міг би намалювати до вірша?

ПРО ВІРШІ ТА ВІРШУВАННЯ

Ви прочитали вірші про осінь. А чи звернули увагу на те, що мова їхня образна й останні слова у рядках віршів римуються, тобто співзвучні? Саме завдяки цьому вірші звучать мелодійно, як музика.

Перегляньте один із прочитаних віршів і знайдіть римовані слова. А тепер прочитайте вірш виразно, передаючи його мелодію. Для цього голосом треба передавати настрій вірша. Паузи слід робити не лише перед розділовими знаками, а й у кінці кожного рядка.

Отже, **вірш** — це мелодійний образний текст про природу, настрій або на якусь іншу тему, у якому слова римуються.

Зверніть увагу! У вірші кожен рядок зазвичай пишуть з великої букви.

ПОВІРШУЙМО!

Чи доводилося тобі складати вірші? Якщо ні — спробуй! Але спочатку прочитай вірш про рими.

Імення дивно в них звучать,
Їх римами зовуть.
Якщо ти хочеш їх пізнати,
Тоді уважним будь.

Весь день не полишають
Вони заняття свого,
Швидесенько витягують
То те, то інше слово.

Одна дістане слово *слон*,
А інша — *тон і телефон*.
Одна дістала слово *край*,
А інша — фразу *ну, прощай*.

Тепер, — кричать мені вони,
Зіграти з нами ризикни!
Слова ми будем діставать,
А ти повинен римувать!

Дістали слово *білка*,
Я відповідь їм — *стрілка*.
Дістали слово *жабка*,
А я сказав їм *крапка*,

З годину жонглювали ми
Подібними словами...
Давайте ж, друзі, ми тепер
Пограємось із вами.

(Із журналу)

ДОБИРАЄМО РИМИ

Завдання 1. Швидко слово називай, йому риму добирай.

Листок — ..., грибок — ..., бджілка — ...,
сонечко — ..., весна — ..., лисичка — ... .

Завдання 2. Прочитай рядки, переплутані римами-жартівницями. А тепер прочитай ці рядки так, щоб вони римувалися.

Я ладнаю годівничку
Прилітайте, друзі милі,
Для горобчика й синички
Крихт насиплю і пшонця,
Не лякайтесь заметілі.
Для малого снігурця

Завдання 3. Закінчи рядки вірша.

Листячко з дерев летить
Під ногами ...

Уже відлетіли лелеки
В край незнайомий, ...

Журавлі летять, курличуть,
Літечко з собою ...

Дівчина-вербичка
Стала біля ...

Завдання 4. Пригадай загадки. Прочитай, додаючи загублені рими.

Сонечко в траві зійшло,
Усміхнулось, ...
Потім стало біле, біле
І за вітром ...

Дуже товсті ноги маю,
Ледве їх ...
Сам високий я на зріст,
Замість рота в мене ...

Завдання 5 Пограйтеся з друзями в гру «Летюча рима». Виграє той, хто добере найточнішу риму. У цю гру можна грати щоразу.

У журналах для дітей «Пізнайко», «Соняшник», «Барвінок» багато віршів, оповідань, прислів'їв і загадок про осінь. Чи доводилося тобі читати ці журнали? Якщо ні, візьми їх у бібліотеці й обов'язково прочитай. Ти знайдеш у них багато цікавого.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

РОЗПОВІДАЄМО ЗА МАЛЮНКОМ

Розгляньте малюнок. Яку пору року зображено? Який із прочитаних творів відповідає малюнку художника?

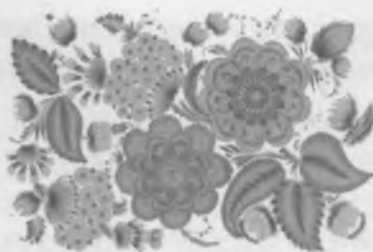

Спробуйте скласти текст-розповідь, але спочатку поміркуйте, з чого розпочнете свою розповідь, про що далі розкажете, чим її закінчите. Складаючи розповідь, використовуйте образні вислови з прочитаних творів.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Якій темі присвячено художні твори опрацьованого розділу?
2. Який вірш тобі сподобався найбільше? Чим саме? Хто його написав?
3. Із яких віршів ці рядки? Хто їхній автор?
  1. Осінь така мила,
осінь
славна.
  2. Вишиває осінь по канві зеленій
золоті квітки.
  3. Навмивалися, накупалися, нагойдалися...
4. Які вірші про осінь ти можеш розказати напам'ять?
5. Які оповідання тобі найбільше сподобалися? Хто їхні автори?
6. Які оповідання нагадують тобі казки? Спробуй і ти скласти казку. Однак спочатку продумай, про кого або про що вона буде. Може, про чарівну дівчину у віночку з листя і кошиком яблук або грибів? А може, про Лелеку чи Журавля, який зібрався в далеку подорож? Отже, коли тему обрано, можна подумати, про що саме «казкове» ти розповіси, чим закінчиш.

Зверни увагу! У казках завжди добрий кінець.

ВСЕ — ІЗ ДОБРОГО ЧИ ЗЛОГО — ПОЧИНАЄТЬСЯ З МАЛОГО

Микола Сингаївський

ДОЩ ІЗ КРАПЛІ ПОЧИНАЄТЬСЯ

Все — із доброго чи злого —
Починається з малого.

Листя виросте з листочка,
З нитки витчеться сорочка,
Хліб — з маленької зернини,
Дощ — із чистої краплини.

День турботою почнеться,
Все довкола усміхнеться.
Проганяй мерщій* дрімоту —
І рукам давай роботу.
І роби невтомно*, вміло,
Хоч мале, та добре діло.

Мерщій — быстрее.
Невтомно — неустанно.

У яких рядках висловлено основну думку вірша? Як ти розумієш перші рядки вірша?

Розкажи, якими турботами розпочинається твій день.

НА ВУЛИЦІ

Іде дівчинка до школи. Бантики чистенькі, платтячко випрасуване*, черевички блищать. Поряд з нею мама, несе її портфель. А позаду двоє хлопців ідуть, розмовляють.

Один каже:

— Дивися, яка чепурна* дівчинка. Аж глянути любо. Чепуру́ха!

А другий йому відповідає:

— І зовсім не чепуруха вона.

— Це чому?— дивується перший.— Вона ж он яка чистенька!

— А тому, що все за неї мама робить. Навіть портфель її до школи носить, я щодня бачу. Ледачі охайними не бувають.

Так чи не так?

Випрасуване — отглаженное (отутюженное).

Чепурна — аккуратная.

Про кого йдеться в оповіданні?

Якою змалюває дівчинку письменник?

Знайди і зачитай речення, що виражає основну думку тексту.

Прочитайте розмову хлопчиків з відповідною інтонацією.

Думка кого з хлопчиків здається вам правильною?

Прислів'я

Маленька праця краща за велике безділля.

ГРИЦЮ, ГРИЦЮ

(Народна жартівлива пісня)

— Грицю, Грицю, до роботи!

— В мене порвані чоботи...

— Грицю, Грицю, до телят!

— В мене ніженьки болять...

— Грицю, Грицю, молотити!
— Я не здужаю робити.
— Грицю, Грицю, рубай дрóва!
— Кахи-кахи! Нездорóвий.

— Грицю, Грицю, печи хліб!
— Кахи-кахи! Щось охрип.
— Грицю, Грицю, іди їсти!
— Ой, чекайте! Де б тут сісти?

Як проводить свій час Гриць? Від чого він відмовляється? А від чого Гриць не відмовляється ніколи? Яку рису характеру висміяно в пісні?

Прочитайте текст в особах.

СМІШИНКА-ВЕСЕЛИНКА

— Васильку, чому ти щодня спізнюєшся до школи? — спитала вчителька. — Хіба у вас будильника нема?
— Та будильник є, але він дзвонить, коли я сплю.

За Яковом Пінясовим

КИМ БУТИ І КИМ НЕ БУТИ

Ішли вулицею двоє товаришів — Петрусь і Миколка. Дружні, рука в руці. Зупинилися біля вітрини книжкового магазину. Помилувáлися книжками.

— Зайдемо купимо?

Зайшли. Переглянули багато обкладинок і малюнків.

Миколка швидко купив одну, другу — обидві з малюнками — і, заплативши гроші, поклав до кишені решту.

А в Петруся грошей було мало. Дуже сподобалася йому книжка «Ким бути?». Ось купиш таку — і відразу пізнаєш багато хорошого.

Полічив Петрусь гроші — не вистачить*.

— Миколко, — попросив він, — позич мені трохи грошенят. Така хороша книжка — розповідає, ким бути і ким не бути.

Насупився* Миколка:

— Не вистачає в тебе грошей — не купуй! — Пошкодував*, виходить, грошей.

Подивилася на приятелів продавчиня і сказала Петрусеві:

— Не журися*, хлопчику! Ким бути — ти сам дізнаєшся, коли підростеш. А ким не бути — твій товариш уже знає.

Почувши ці слова, Миколка почервонів та й вийшов потихеньку з книгарні.

А Петрусь вибіг за ним і все допитувався:

— Скажи, Миколко, ким не треба бути? Скажи, не приховуй*!

Миколка похмуро мовчав. Хоч і знав, та не сказав. І чого б це?

Не вистачить — не хватит.

Насупився — нахмурился.

Пошкодував — пожалел.

Не журися — не грусти.

Не приховуй — не скривай.

Прочитай оповідання й скажи, про кого розповідається і що саме. Розкажи, яким був Миколка. Поясни, чому Миколка мовчав.

Яка основна думка оповідання? Знайди й прочитай рядки про те, що сказала продавчиня. Спробуй пояснити сказане.

Виберіть з поданих нижче слів ті, що характеризують дружбу.

вірний

справжній

хоробрий

ввічливий

добрий

щирий

На які риси характеру вказують інші слова?

СМІШИНКИ-ВЕСЕЛИНКИ

— Ганнусю, чого ти так швидко їси шоколадку? Чи забула, що в тебе є братик?

— Ні, мамо, не забула. Тому й поспішаю.

***

— Ти, Петрику, сам горіхи поїв чи поділився із сестричкою?

— А три не ділиться на два.

Яка риса характеру дітей стала причиною цих жартів?

Юрій Ярмиш

ДВА ІВАНИ

Жили собі два Івани. Два мрійники*. Хотіли для людей добро звершити. Героями називатися.

От перший Іван мріяв-мріяв, та й подумав — час починати. Виліз на високу гору — щоб усім видно його було, сів на камінь і чекає, коли покличуть люди на подвиг, героєм наречуть.

А другий Іван звівся на рівні ноги та й пішов собі вперед на широкі простори.

Гукнув його Іван з високої гори:

— Ти що робити надумав?

— Садок хочу посадити, смачні яблука виростити на радість людям!

— Хе, хіба це велика справа? Найлегша з найлегших. Бачиш, яблукочок йому забажалось. За таке героєм не назвуть. — І знову всівся на свій камінь, чекає. Довго

чи ні казка складалася, швидко чи повільно час минав, тільки Іван з гори гукнув друга:

— Гей, Іване! Які яблучка вирости?

А люди їй відповідають:

— Солодкі, соком і здоров'ям налиті. Спускайся, сам скуштуй — сильнішим станеш.

— Часу нема, — поважно відповідає Іван. — Чекаю, коли ви мене на подвиг покличете.

— Чекай, чекай! — усміхаються люди. — Он твій друг далеко вже від тебе пішов.

— Гей, Іване! — затурбувався Іван зі своєї високої гори. — Де ти, що поробляєш?

— Вугіллячко рубаю! — почулося здалека. — Вогник людям дарую! Спускайся до нас, гурт у нас дружний, саме на трудову зміну йдемо.

— Е, ні! — хитро посміхнувся Іван зі своєї високої гори. — У вас праця, а я подвиг бажаю звершити. Почекаю ще. Люди обов'язково покличуть.

А час біжить. Рік минає... Другий відпрацював добряче... Третій завершується...

Ще більше стурбувався Іван на своїй високій горі. І люди вже забули про нього, про подвиг не згадують, і друг невідомо що поробляє. Кудись зник, а куди саме — ніхто не знає.

— Іва-ане! Де ти? — гукнув що мав сили Іван зі своєї високої гори. — Куди подівся?

— Нікуди я не подівся, саме зараз над твоєю високою горою пролітаю!

Підняв голову Іван, — а в небі космічний корабель летить, і керує ним друг його. А люди на Землі радіють:

— Слава Івану!

— Слава зоряному герою!

— Чому ж ти мене не покликав, на подвиг із собою не взяв? — бідкається Іван на своїй високій горі.

А Іван з піднебесся відповідає йому:

— Ти все подвигу чекав, а я працею, трудом зайнятий був. Бачу я звідси — твоя гора незчисленні скарби приховує. Подумай, як узяти їх, — людям подаруй. Усім Іванам на Землі діло є!

М р і й н и к — мечтатель.

Про кого розповідається в тексті? Що саме?

Про що мріяли двоє друзів?

Як кожен з них здійснював свою мрію? Відповідаючи, використовуй слова тексту.

У чому, на думку Юрія Ярмиша, полягає подвиг людини?

У яких рядках висловлено основну думку твору?

ПОЕЗІЯ ГРИЦЬКА БОЙКА

Грицько Бойко

Знайомтеся: Грицько Бойко — український дитячий письменник, який писав для дітей і про дітей. З його скоромовками, загадками, жартівливими віршами ви, мабуть, знайомі ще з першого класу, хіба що автора не запам'ятали. Але пригадайте скоромовки:

Борщик у горщику,
Щавель у борщику.
А до борщу —
Ще й по лящу.

Або:

В горішнику горішина,
Горішками обвішана.
Оришка і Тимішко
Струшують горішки.

* * *

Дзьобнув хлібця горобець.
Дзьоб обтер об стовбурець.
Барабольки подзьобав,
По бруківці пострибав.

Багато таких віршів написав Грицько Бойко. Хіба не завдяки таким скоромовкам ви вчилися вимовляти звуки української мови? Так, завдяки їм.

А які чудові загадки складав для вас Грицько Бойко! Багато з них ви також знаєте. Ми познайомимо вас і з новими. Прочитайте й відгадайте їх. Як вам уже відомо, у народі загадки складали для розвитку розумових здібностей. Так і Грицько Бойко складав, щоб потренувати ваш розум і вашу кмітливість.

Отже, читаємо й відгадуємо:

1. Я стою на ходу,
А спинюся — упаду!
2. Стаємо всім на дорозі,
Всіх спиняєм на порозі.
Хто іде — не обмине:
Нас рукою штовхне.
3. Мию, мию без жалю.
Мию там, де брудно.
Цю роботу я люблю,
Та від неї худну.
4. Як навколо об'їси —
Серединки не проси.
Ми такі гостинці —
Дірка в серединці.
5. В небі я труджуся —
Знає мене кожний.
Я на всіх дивлюся,
На мене ж — не можна.

А який же українець не любить гумору? Любив пожартувати і Грицько Бойко. Теми його жартів — ви і ваші вчинки, шкільне життя і відпочинок.

Отже, читайте гуморески поета, запам'ятовуйте, усміхайтесь і самі вчіться жартувати.

МОДНА ЗАЧІСКА

Нашу Нату не впізнати, —
Модна зачіска у Нати.
Дивна зачіска, нова:
Розкуйовджене волосся
На всі боки піднялося, —
Мов копиця, голова!
Ната в класі йде до парти,
А навколо смішки-жарти:
— Звідки зачіски нові? —
Посміхнувся Боря хитро:
— Це, мабуть, від того вітру,
Що у неї в голові.

ТЕНІСИСТ

— От я в теніс добре граю! —
Всіх майстрів перемагаю!..
Від моєї гри щораз
У захопленні весь клас!

— Де ж він бачив загадкову
В теніс гру твою чудову?

— Клас не бачив, як я грав:
Це я їм розповідав...

ДЕ ІВАНКО?

Де Іванко? — запитав
Наш учитель Тому.
Та він ногу поламав,
І побіг додому!

ТЕ Ж САМЕ

Ну хіба таке годиться?!
В тебе знову одиниця!
— А мене сьогодні, мамо,
Запитали знов те саме.

Які з творів Грицька Бойка тобі найбільше сподобалися? Чому? Чи складно було відгадувати загадки? З яких рис характеру жартує поет? Навчися виразно читати вірші-жарти.

Прочитайте скоромовки на початку тексту і влаштуйте змагання, хто швидше і без помилок прочитає їх.

Прочитайте книжку Грицька Бойка «Вибрані твори у 2-х томах. / «Вірші, веселинки, скоромовки, загадки» — Київ: Веселка, Т. І. — 1983.

ПРОЧИТАЙ САМОСТІЙНО

БІСЕР І НИТКА (НАРОДНА КАЗКА)

Жила на світі дівчина. Одного разу захотіла вона собі з бісеру намисто* зробити. А бісеру в неї було багато: червоний, білий, синій, зелений.

Гарне намисто вийшло — яскраве, ошатне*. Наділа його дівчина на шию — іде вулицею. Сонечко сяє, горять у його проміннях намистинки, переливаються. Дивляться люди, милуються:

— Ну й бісер! Який гарний!

Почув це бісер, ще яскравіше заблищав від гордощів і каже:

— Чуєш, нитко, як мене люди хвалять? Мене тільки помічають, а не тебе. Велика честь тобі випала — служити такому красеню, як я.

Образилася нитка. Жодного слова не сказала йому у відповідь, а взяла мовчки та й розв'язалася.

І розсипався бісер на всі боки. Покотилися по землі намистинки — червоні, білі, сині, зелені... Одні в пісок зарилися, інші в пилюку потрапили. І затоптали їх люди.

А над землею вітерець пробіг і прошепотів:

— Даремно* ти, бісере, хвалився. Усе на світі одне за одне тримається: сонце допомагає квітам рости, весла допомагають човну плисти, вода лося напуває, горіхи білку годують. Усьому на світі своє діло є. Навіщо ти нитку образив? Розумний ніколи собою не хвалиться. Поважай товариша, бережи дружбу. Разом завжди легше й веселіше.

Намисто — бусы.

Даремно — зря.

Ошатне — нарядное.

Про кого і про що розповідається в казці? Чому бісер так запишався? Що сталося з намистом? Чому нитка образилася? Яку пораду дав бісеру вітер?

Знайди і прочитай рядки, у яких висловлено основну думку казки.

ПРО ДІВЧИНКУ НАТАЛОЧКУ І СРІБЛЯСТУ РИБКУ

1

В озері жила маленька срібляста рибка. По тому самому озеру плавав великий білий лебідь. Одного разу зустрів лебідь сріблясту рибку і хотів її з'їсти. Стала рибка проситися:

— Не їж мене, лебедю, красене білокрилий!

— Дістань мені черевички, — сказав лебідь. — Бо лапи мої у воді мерзнуть. Не дістанеш — з'їм.

Попливла рибка по озеру шукати черевички. Скрізь побувала, ніде черевичків не знайшла.

Підпливла рибка до берега і заплакала.

Почула той плач жабка-скрекотушка і питає:

— Рибко срібляста, чого ти плачеш?

Розповіла рибка жабці про своє горе.

— Я тобі допоможу, — сказала зелена жабка, — чекай мене тут.

2

Виплигнула жабка-скрекотушка на берег. А там горобчик-молодчик. Розповіла жабка йому про біду рибки сріблястої. Попросила допомогти дістати черевички.

— Добре, допоможу, — сказав горобчик і полетів у садок, де гуляла маленька дівчинка Наталочка.

3

Коли довідалася Наталочка, що лебідь рибку хоче з'їсти, швиденько принесла горобчикові черевички і наказала:

— Лети швидше-швидше, щоб рибку врятувати.

Горобчик-молодчик полетів і віддав черевички зеленій жабці-скрекотушці. Жабка плигнула у воду й віддала їх рибці сріблястій.

4

Зраділа рибка, зараз же попливла до лебедя. Черевички ті лебедеві дуже сподобалися.

Подякувала срібляста рибка жабці-скрекотушці, жабка — горобчикові-молодчикові, а горобчик — Наталочці.

Прочитайте казку в особах. Спробуйте голосом передати характер кожного героя.

Пригадайте, як рибка розповідала жабці про своє горе. Побудуйте і розіграйте діалог: а) жабка запитує — рибка відповідає; б) Наталочка запитує — горобчик відповідає.

Текст поділено на частини. Добери до них заголовки.

Перекажи ту частину казки, яка тобі найбільше сподобалася.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Як називається опрацьований розділ? Що означає ця назва?
2. Пригадай, з якого вірша ці рядки:

Все — із доброго чи злого —
Починається з малого...

Як ти їх розумієш? Хто написав цей вірш?

3. Які риси характеру засуджуються в цьому розділі?
4. Пригадай, хто з героїв і з якого оповідання сказав: «Ледачі охайними не бувають».
5. Про які добрі справи розповідається в цьому розділі? Подумай, чи робив ти у своєму житті добрі справи. Які саме?
6. У якому оповіданні йдеться про мрії людей? Що треба робити, аби вони збулися?
7. Які вірші й оповідання тобі найбільше сподобалися? Хто їхні автори?
8. З творчістю якого дитячого поета ти познайомився? Про що він писав?

ЗАХОДЬ, ЗАХОДЬ, СНІЖНА ЗИМОНЬКО!

Розгляньте малюнок і дайте відповіді на такі питання:

Якою постає зима на малюнку? Чи підходить назва розділу до цього малюнка?

Чим на малюнку зайняті діти?

Які ти знаєш твори про зиму?

А які зимові розваги приваблюють тебе?

Чи відомі тобі віршики про зимові розваги?

ВИПАВ СНІГ

Вже осіпався горіх,
На травицю іній ліг.
Я хотів спинити літо,
Та зчинився буйний вітер.
Я хотів спинити осінь —
Холод вигулькнув з-за сосон,
Я погрітися побіг,
А тим часом випав сніг.

Василь Сухомлинський

ЯК СИНІЧКА БУДИТЬ МЕНЕ

Щойно посвітлішає за вікном, прилітає маленька жовтогрудка пташка. То — синичка. Шапочка в неї чорно-оксамитова, щічки біляві. На зеленкувато-сірих крильцях кожна пір'їнка ніби пензликом намальована. Синичка стукає гострим дзьобиком у заплакану шибку, заглядає агатовим оченятком у кімнату.

Розвиднюється. Я піднімаюся з ліжка, виношу шматочок несолоного сала. Синичка дзьобає сало й співає: «Пінь-пінь».

Це вона говорить: «Дякую, завтра вранці я знову прилечу».

Прочитай текст. Про кого в ньому розповідається? Яка ця пташка? Знайди опис пташки і прочитай його. Спробуй переказати.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

СКЛАДАЄМО РОЗПОВІДЬ ЗА МАЛЮНКОМ,
ПЛАНОМ І ОПОРНИМИ СЛОВАМИ

Розгляньте малюнок і поміркуйте, на яку тему можна скласти текст. Доберіть імена дітям.

Спочатку складіть план тексту й розкажіть текст за планом, використовуючи такі слова: морозний, іскрівся, дерева, кущі, вирішили, годівничка, насипали корму, снігурі, горобці, синиці, спостерігали.

ДИВНА ХАТКА

(Небилиця)

Іду я та й іду,
аж стоїть хатка на льоду:
сама книшóва*,
стріха цибульова,
млинцем зачинена,
ковбасою защепнена,
салом замикана,
маслом запечатана.

Лизнув я масла — відпечаталось,
гризнув ковбаси — відщепнулося,
над'їв млинця — відчинилося.

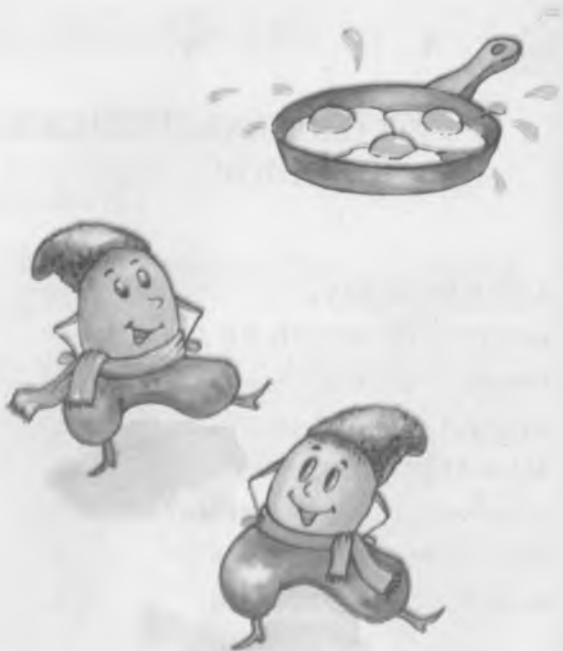
Увійшов я в хатку,
скинув сиву шапку, —
аж там таке, матінко, яке!

Ячня шкварчить,
тоненько пищить,
а пироги вбоки,
вареники вскоки,
по столу гасáють*,
гóпки витинають!

У миску влітають,
в сметані потопають!
Я ж над ними ласку мав,
по одному витягав,
у бездонний глечичок складав.

А ячня все шкварчить
та тонесенько пищить!
Мусив її рятувати,
на стіл з печі добувати;
як став її викладати,
перестала вона грати —
і шкварчати,
і тонесенько пищати!
Так мені трапилося
у тій хатці на льоду, —
пішов же я веселенький,
співаючи «ду-ду-ду!».
І смішная, і втішня
тая хатка на льоду!

Книш — вид хліба.

Гасáти — носитися (бегать).

Прочитай і поміркуй, чому вірш названо «небилицею». Що в ньому казкового, дивовижного, небувалого?

Прочитай, як той, хто розповідає, описав хатку. А як описано те, що було в хатці? Якого настрою знайдені тобою рядки надають творові?

Що то за бездонний глечик, у який чоловік складав вареники?

Цей вірш є ніби розповіддю якогось чоловіка про небувалі речі. Спробуй саме так і прочитати його вголос.

Лариса Письменна

ЧАРІВНА ГОСТЯ

(Казка)

Занедужала завірюха. Зажурилася. Їй би сніжинками та кришталеvими бурульками погратися. Адже Новий рік надходить! Так ні, війнув теплий вітер,

і завірюха геть змокрила й залягла під блакитною красунею-ялинкою.

Молодénька ялинка стояла в центрі міського парку, гойдала на вітах галасливих горобців, білощоких синичок, а віднедавна ще й червоногрудих снігурів.

— Що з тобою? — запитала ялинка в завірюхи. Вона була до останньої голки привітна та добра. — Тобі чимось допомогти?

— Ох-ох-ох, — простогнала завірюха. — Поламав мої крила теплий вітрисько-пустун. Соромно й на люди показатися. А мені ж Новий рік зустрічати!

— Не журися, зараз одужаєш. Я ж чарівниця, — заспокоїла ялинка. Хитнула вона пухнастими гілочка-

ми — і вмить* примчав холодний вітер. Підхопив він знесилену завірюху й закружляв її у сніговому танку. А молоденька ялинка й собі почала витанцьовувати на галяві парку.

Раптом зацвірінчали горобці:

— Цвірінь! Цвірінь! Сумує дівчинка Марійка. Батьки її зараз у далекому відрядженні*, а бабуса мала купити і причепурити ялинку, та несподівано захворіла. Така біда!

— Я знаю Марійку, — сказала ялинка. — Вона славна дівчинка, завжди мене голубить, не ламає моїх гілочок. Я подарую їй золотаву шишку.

— Ти краще сама піди до Марійки, — зацінькали білощокі синички. — Ти ж чарівна, можеш пройти й крізь муровані стіни будинку...

...Коли посеред кімнати з'явилася блакитна красуня-ялинка, Марійка з бабусею вражено скрикнули. На ялинці червоніли снігурі, пурхали горобчики та стрибала руденька білочка. Ялинка поволі закружляла в танку, а білочка кинула Марійці золотаву шишку. Що то було за свято — годі й казати! Навіть бабуса з радості одужала. А коли ялинка повернулася до рідного парку, вдячна завірюха прикрасила її блакитні гілочки срібними сніжинками.

В мить — миттєво.

Відрядження — командировка.

Прочитай казку. Назви всіх героїв твору. Хто з них головний і чому?

Що чарівного відбулося під Новий рік? Чому ялинка вирішила допомогти Марійці?

Що тобі найбільше сподобалося в цій казці?

Прочитай казку ще раз, розглянь малюнок до неї. Який момент твору зобразив художник?

НОВОРІЧНА-НЕСКІНЧЕННА

Білий сніг, сніженьку,
постели доріженьку
від хати до хати —
Новий рік стрічати.

Круг ялинки станемо,
на ялинку глянемо,
руки всі сплетемо,
знову заведемо:

Білий сніг, сніженьку,
постели доріженьку...

НОВОРІЧНЕ СВЯТО

На новорічне свято
Зійшлося дітей багато:
В таночку під ялинкою —
Снігуронька з Калинкою
Дідусь Мороз і коники,
Ведмедики і слоники,
І Гаврик, й Лис Микита,
І вовчик Сіра Свита.
Вони в танку кружляють
І щастя всім бажають.

ПРОЧИТАЙ САМОСТІЙНО

ЗАГАДКИ ДІДА МОРОЗА

* * *

Що за покривало —
довге і широке:
все навкруг заслало,
скільки бачить око?
Біло-біло стало,
все блищить, іскриться.
Гарне покривало,
та весни боїться!

* * *

Я падаю на ваші хати.
Я білий-білий, волохатий.
Я прилипаю вам до ніг.
Я називаюсь просто ...

* * *

Що то за очі:
одне світить вдень,
друге — опівночі?

* * *

Довгі вуха, куций хвіст,
невеличкий сам на зріст.
На городі побував,
там капуста пожував.
Довгі лапки — скік та скік:
ми погнались, а він втік.

* * *

Живу я там, де вічний лід.
Ловлю я рибу на обід.
В кожусі білому завжди
виходжу часто я з води.
Умію плавати й пірнати...
А як мене, малята, звати?

За якими ознаками ти відгадав кожну загадку?
До яких загадок є малюнки-відгадки?

ПЕРЕВІР СЕБЕ

Закінчився I семестр навчання. Перевір, що ти знаєш і що вмієш.

1. Перший розділ називається «Усна народна творчість». Які народні твори тобі запам'яталися? Які найбільше сподобалися?
2. Скільки ти знаєш прислів'їв та приказок? Скільки загадок? Яких саме? Яку казку можеш переказати?
3. З іменами яких українських письменників ти познайомився? Які твори вони написали?
4. Які оповідання ти можеш переказати? Які вірші знаєш напам'ять?
5. Який український дитячий журнал ти читаєш?

Марійка Підгірянка

БЕЗКІНЕЧНІ КАЗОЧКИ

Скажу, діти, вам казку:
приніс зайчик дров в'язку,
поколов їх дрібненько,
зварив юшку швиденько.
Юшка була солодка —
моя казка коротка.

Скажу, дітки, і другу:
прибіг котик із лугу,
ліг собі серед печі,
муркотів дивні речі.
Дасте бубликів в'язку —
докажу вам ту казку.

Ще б і третю сказала:
мушка в хаті літала,
у сметану влетіла,
вийти звідти не вміла.
Далі — далі не можна,
бо це казка тривожна.

Ба, ще знаю й четверту:
був горобчик упертий,
дзьобав скирту* він спритно:
— Змолочу усе жито!
Чи змолотить — не знати,
доведеться чекати.

Ще послушайте й п'яту:
вбіг хлопчина в кімнату
у болоті по вуха,
бо він мами не слуха.
А що далі — не знаю,
хіба маму питаю.

Скажу шосту вам завтра,
сьому й восьму позавтра,
у суботу дев'яту,
а в неділю десяту.
Певно, будете раді
казочок цих громаді.

Скірта — стог.

Чи сподобалися тобі казки Марійки Підгірянки? Чим саме? Які звірята діють у них? А які казки про зайчика або котика знаєш ти? Спробуй розповісти одну з них.

КОЛЯДКИ НА РІЗДВО

Варвара Гринько

НА КОЛЯДКУ

Глянь, дитино, глянь, кохана,
наступає ніч різдвяна.

Будуть зорі мерехтіти,
на колядку йтимуть діти.

Наталя Любиченко

КОЛЯДКА

Я в матусі донечка —	«Ісус народився!
Мов краплинка сонечка.	Світ благословився!»
Щиро колядую,	Ви радійте новині,
Новину віщую:	А гостинчики — мені.

Колядки — це обрядові різдвяні пісні, які прославляють Ісуса Христа, Богородицю, господарів дому. Серед них є й жартівливі, котрі містять прохання обдарувати колядників і нахвалання покарати господарів, якщо вони не дадуть дарунків.

Софійка Когут

ЩЕДРИЙ ВЕЧІР

Таємничо, новорічно
йде до нас з колядниками,
сяє, мерехтить свічками
щедрий вечір, добрий вечір.

Мріє тиша урочиста,
лиш морози в дзвони дзвонять,
тихо предків тіні бродять
в щедрий вечір, добрий вечір.

Що ти дізнався про щедрий вечір з вірша?
Чи знаєш ти, як святкують щедрий вечір? Якщо ні, розпитай
дорослих.
Вивчи колядки напам'ять.

НА ЩАСТЯ, НА ЗДОРОВ'Я, НА НОВИЙ РІК...

Андрій М'ястківський

СІЮ, ВІЮ, ПОСІВАЮ

Щовечора перед Новим роком (колись Новий рік відзначали 14 січня) дідусь Демид навчав Андрійка щедрувати:

Щедрий вечір, хато-світлице,
сійся, родися, житечку, пшенице!

Андрійко співав разом з дідусем та уявляв, як він прийде із дзвіночком до дядька Івана, потім до дядька

Юхима і сам лунко, як дзвіночок, щедруватиме. А йому за це дякуватимуть, пригощаючи цукерками, горіхами. Він ще й посіватиме з правої руки:

Сію, вію, посіваю,
з Новим роком вас вітаю.

— Все це дуже давнє, — зауважила мама.

— *Хто давнє забуває, той теперішнього не знає,* — сказав дідусь.

— Жито, пшениця теж давні, а щороку нові родять, — додав тато. І Андрійко тішився, що скоро піде щедрувати.

|| Чого навчав дідусь Демид онука? Які щедрівки співають діти? Що в них висловлюється?

|| Знайди в тексті й запам'ятай прислів'я. Спробуй пояснити його значення.

|| Розглянь малюнок. Який народний обряд на ньому зображено? Вивчи й розкажи напам'ять побажання дітей господарям.

ЗАСІВАЛЬНА

Чи вдома-вдома
господар дому?
Співаймо, в Новому році
щастя й здоров'я бажаймо!
Обіцяв вам рік
сто кіп пшениці вродити,
хай же щастить вам
в щасті й здоров'ї прожити!

Хлопчик сіє пшеницю і промовляє:

Сійся, родися,
жито, пшениця,
всяка пашниця.
На щастя,
на здоров'я,
на Новий рік,

щоб вам родило
краще, ніж торік!
Квасоля під стелю,
а льон по коліна,
щоб вам, господарю,
голова не боліла!

ЩЕДРИК-ВЕДРИК

Щедрик-ведрик,
дайте вареник,
із колосочка —
жита мисочка,
із снопочка —

ціла бочка.
Вам щедрець —
мені млинець,
грудочку кашки,
пару яєць.

Прочитай щедрівки. Які побажання в них висловлено? Кому ці побажання адресовано? Вивчи одну з щедрівок і привітай нею своїх родичів чи сусідів.

Засівальні пісні й щедрівки містять добрі побажання господарям у зв'язку з новорічними святами.

КАЗКА ПРО СІЧЕНЬ

Жив собі та був чоловік, а звали того чоловіка Рік. Мав він дванадцять синів, славних молодців-місяців. Часу вони дарма не марнували — все про землю-матінку дбали.

Отож тільки Грудень землю заморозить, місяць Січень поволеньки срібні чоботи взуває, до роботи приступає. Як гукне-загукає:

— Гей ви, луки, поля широкі, тополі, берези, дуби високі і річки чисті, срібlistі! Чи мене в цю годину запрошуєте на гостину?

— Просимо! — усі загукали, бо Січня давно ждали-виглядали.

Вийшов тоді Січень на поле, розгорнув свої довгі поли та й випустив своїх сніговиць-пуховиць на волю. Нехай погуляють, нехай покружляють по полю.

І почали сніговиці і день, і ніч по полю кружляти. Кружляли, аж поки не побіліли і луки, і поле.

Вийшов Січень тоді на долину, розв'язав срібну торбину:

— Іди, Морозе, погуляй, перевідай річку, гай.

Січень і Вітра відв'язав. Хай теж погуляє по полю. Вітер стогне, віє, а Січень радіє. Та так січе, та так пече холодом! Тому його, голубчика, і назвали Січем.

Прочитай текст. Чому його названо казкою?

Знайди в «Казці про Січень» зачин і кінцівку.

Що розповідається про перший місяць року — січень? Яким його зобразив художник? Як називаються інші зимові місяці?

Як ти розумієш вислів: «Січень срібні чоботи взуває»?

Загадка

Дванадцять братів один за одним ходять, один одного не обходять.

Ліна Костенко

ПРЯЛЯ

Сидить пряля та й пряде —
сніг іде-іде-іде —
нитка рветься де-не-де,
а вона пряде й пряде.
Вже напредила хуртовин
на шапки для верховин,
на сувої* полотна,
на завіски для вікна,
на хустину й покривало —
мало-мало-мало-мало,
сніг іде-іде-іде,—
а вона пряде й пряде...

Сувій — рулон.

Прочитай вірш мовчки. Яку картинку ти собі уявляєш? Кого зобразила поетеса у вигляді прялі?

Яка інтонація може найкраще передати змальовану поетичну картину?

Спробуй голосом передати безкінечну картину сніговію. Вивчи вірш напам'ять.

Платон Воронько

СНІЖИНКИ

У студеній високості*
народилися сніжинки,
і летять на землю в гості
діамантові* пушинки.
«Ой, які ж вони хороші!» —
кажуть люди і дерева.
У таночку — у пороші
линуть білі королеви.
Кличуть вікна всіх будинків
їх щоденно і щонічно:
«Любі зіроньки-сніжинки,
заквітчайте нам ялинки
зеленаві, новорічні».

У високості — в вышине.

Діамантові — бриллиантовые.

Про що цей вірш? Як названо у вірші сніжинки?

Яку картину природи ти уявляєш? Який настрій створює вірш?

Прочитай вірш виразно і спробуй голосом передати захоплення красою сніжинок.

Вивчи вірш напам'ять.

Леонід Первомайський

СРІБНІ ДЕРЕВА

Срібні дерева,
срібне гілля,
сріблом пухнастим
вкрита земля.
Срібні
у синьому небі
хмарки,
в срібних заметах
срібні стежки.
Срібний-пресрібний
ліс приберіг
білочці срібній
срібний горіх.

Чому поет називає дерева, ліс і навіть білочку срібними? Розглянь малюнок. Що на ньому зображено? За своїми спостереженнями опиши якесь дерево взимку або склади вірш про зиму.

ХЛОПЧИК І СНІЖИНКА

З неба летіла додолю сніжинка. Вона була ніжна й легка, прозора, мов пушинка. І красива, мов зірка.

На землі стояв хлопчик. Він бачив, як падає сніжинка, і думав: «Ось вона впаде комусь під ноги, і її затопчуть».

Ні, не треба падати сніжинці на землю. Не треба її затоптувати.

Хлопчик простягнув до неї долоню. Він захотів приголубити сніжинку. А вона впала на добру, теплу його руку й розтала. Хлопчик із жалем дивиться на долоню. А там блищить крапелька, мов сльозинка.

Про кого й про що розповідається в тексті? Як описано сніжинку? Що з нею сталося? Чому?

Що ти можеш сказати на основі прочитаного про характер хлопчика?

Уяви картину, коли ти йдеш, а в повітрі кружляють сніжинки. Розкажи про це, використовуючи образні слова з цього тексту й віршів Платона Воронька та Леоніда Первомайського.

Петро Бондарчук

ЇХАЛА ЗИМА

Їхала зима

білими кіньми

в білих санях,

сама біла-біла.

Виїхала в поле,
а тут
її перестріли вітри,
взялись за руки.
— Не пустимо! — кажуть.
Посміхнулась зима.
— Пустіть мене, — просить, —
а я вам
насиплю срібної пороші,
будете гратися нею.
Пропустили вітри зиму.

Їхала зима
білими кіньми
в білих санях,
сама біла-біла.

Виїхала в долину,
а тут
її перестріла річка,
зашуміла, зажебоніла.
— Не пущу! — каже.
Посміхнулась зима.
— Пусти мене, — просить, —
— а я тобі
подарую кришталевий палац,
буде тобі в ньому затишно.
Пропустила річка зиму.

Їхала зима
білими кіньми
в білих санях,
сама біла-біла.
В'їхала в село,
глядь,
а тут
на неї вже діти чекають.

— Зима їде! Зима їде! —
загукали радо.

— Ось хто мене чекав! —
зраділа зима.

Та й подарувала дітям:
круті гірки,
веселі санки,
прудкі лижі,
дзвінкі ковзани.

Ще й кожного
за щічку вщипнула,
щоб червона була,
он як!

У вигляді кого змальовано зиму у вірші? Розкажи, як ти її собі уявляєш. Що вона подарувала дітям? Зачитай ці рядки.

Якби вам довелося брати участь у створенні мультфільму про зиму, малюнки до яких кадрів ви намалювали б?

Навчися виразно читати вірш.

Максим Рильський

ЯК НЕ ЛЮБИТИ ЗИМИ СНІЖНО-СИНЬОЇ

Як не любити зими сніжно-синьої
на Україні моїй,
саду старого в пухнастому інеї,
сивих, веселих завій?

Як не любити весни многошумної,
меду пахучих суцвіть,
як не любити роботи розумної,
праці, що дух веселить?

Які почуття висловлює поет у вірші? Що звеселяє його душу? Яку пору року найдужче любиш ти? Спробуй розповісти, чому. Вивчи вірш напам'ять.

Тамара Коломієць

СНІГОВА КАЗКА

Усе засипав білий сніг,
а з ним — одлига на поріг.

А ми в дворі, де я живу,
зліпили бабу снігову.

Ось ведмідь — товстий дивак —
сніжку пробує на смак.

Ось вовчисько-м'ясолюб
зірить — взять кого на зуб...

Ось лисичка гостровуха
гороб'ячий щебет слуха.

Ось зайчиська куцохвості
всіх запрошують у гості.

А оце — сніговик,
в цілім світі мандрівник.

В капелюх його вберем,
буде в нас він казкарем!

Чи сподобався тобі вірш? Про що в ньому розповідається?
Розкажи, як ви з друзями відпочиваєте взимку. Чи ліпите
снігову бабу, звірят або інші фігури зі снігу?

Євген Гуцало

ХОДИТЬ БАБА СНІГОВА

Ходить Баба Снігова —
Біла в Баби голова.
Брови в Баби — гіллячки,
Очі в Баби — вуглячки.

Ніс у Баби — це морквина.
Вуха — листя капустини.
Губи в Баби — це вугілля.
У кожусі Баба білім.

В Баби віник у руках
І рум'янці на щоках.
Баба віником махає,
Баба зиму замітає.

Замітає Баба сніг,
Що з небес летить до ніг.
Усміхається з-під брів,
Замітає снігурів.

І синичок замітає,
Що довкруг її літають.
Підмести готова й вечір,
Що сідає їй на плечі.

Підмести готова й ніч,
Що вже тулиться до віч.
Підмести готова зиму
Із холодними очима...

Прочитай вірш. Про яку бабу йдеться у вірші? Опиши її і намалюй так, як про це сказано у вірші. Зістав вірші Тамари Коломієць і Євгена Гуцала. Що в них спільне? Чим відрізняються?

Розкажіть один одному, яку снігову бабу хто намалював. Зробіть розмітку вірша й виразно прочитайте його.

За Світланою Колядою

ОМЕЛЮХИ

Лютує січневий мороз. Сьогодні так холодно, що маленькі школярі не пішли до школи. Оріся теж удома. Вона в двір крізь шибку дивиться. Бабуся у дворі порається. Нудно Орісі самій. Он там, надворі, горобина червоними кетягами палає.

Аж ось налетіла зграйка омелюхів... Усю горобину вкрила. Гарні птахи! Груді в них рожеві. Голівки чубатенькі. Посвистують омелюхи. Ягодами ласують. Усе їдять та їдять. Наїдаються.

Дивиться Оріся у вікно, а вони чогось мляві стають. Свистіти перестали. Раптом почали падати! Один, другий, третій... Усі попадали. Який догори лапками, який на бочок... Ой лишенько! Стривожилася Оріся, у вікно стукає... Бабусю кличе. Прийшла вона і заспокоює Орісю:

— Усе буде гаразд,— говорить.— Я їм допоможу. А ти спати лягай, бо вже темніє.

Спить Орися. Омелюхи їй сняться. Свою пташину мову посвистом ведуть. Надто вже близько до дівчинки підлітають. Неначе гуляти кличуть. Орися до них руки простягає... І прокинулася.

Повна світлиця омелюхів! На кімнатному лимонному дереві сидять. Очам своїм дівчинка не вірить. А посеред світлиці — порожній кошик! Що за дива?! Дві пташки на підвіконні сидять. Дзьобами в шибку стукають.

Підвелася Орися з ліжка. На підлогу стала. А омелюхи — всі до вікон. З деревця спурхнули сполохано. Об шибки стурбовано б'ються.

Орися — знов до ліжка. Затихла. Тільки очі з-під ковдри визирають. Набралася терпіння, чекає. Сидять пташки біля шибок, понадималися. І не співають.

Вирішила Орися випустити омелюхів. Заговорила дзвінким голосочком:

— Не лякайтеся! Я вас випущу! — Але вони знову схвилювалися.

Відкрила Орися квартиру. Сама в куточку ліжка притихла. Омелюхи — в квартиру! Один за одним, один за одним...

Фур-р-р! Фур-р-р! Полетіли!

Увійшла бабуся. Усе пояснила. Мерзлих ягід наковталися омелюхи. Дуже охололи їхні тільця. Від того пташки й попадали. Могли б і загинути. Але вона внесла їх у кошику до кімнати. Поки Орися спала, омелюхи відігрілися.

— А ти, Орісеню, добре зробила. Пташки сумували б за лісом. А на горобину вони ще прилетять. Та й морози великі тримаються в нас недовго.

Про кого йдеться в оповіданні? Про що саме? Яку добру справу зробила бабуся? А Орися?

Знайди і прочитай рядки, у яких розповідається, якими були омелюхи, що вони робили, що з ними сталося.

Чому омелюхи попадали? Як це пояснила бабуся?

ЧОГО ЛЮТИЙ ЛЮТИМ ЗВЕТЬСЯ

Дві доби безперестанку гуляла віхола. Шарпкий вітер позадував стежки й дороги пухким покривалом. Уволю нарозкошувавшись, хурделиця врешті вгамувалася. Нині село вже купається в глибоких снігах.

— Ну й намело! Усі шляхи-дороги в переметах, — заходячи до хати з відерцем води, бубонять самі до себе бабуся. — Насилу до криниці дісталася. Недарма кажуть, що лютий — місяць вітрів і кривих шляхів...

Почувши бабусину бала́чку*, я миттю зіскочив з печі. Похапцем зодяг штанці, накинув куфайчину — і мерщій до дверей.

— Куди це так нафундьорився*? — дивуються вони.

— Сніжок повідкидаю, — відказую. — Гляньте, скільки поначіплялося його на ваших валянках!

— Ай справді, — схоплюються бабуся й виходять зі мною в сінці*. — Січень міст будує, а лютий руйнує. Бач, скільки нахурделило за два дні!

— Нехай хурделить, — байдуже змахую рукою, — все одно лютневий сніг весною пахне.

— До весни, внуче, ще не один комар носа одморозить. Але як би лютий не лютував, а ведмедеві в барлозі бік пригріває.

Бала́чка — разговор. *Сі́нці* — сенцы (сени)

Нафундьо́ритися (розмовне) — тут: одягнутися, убраться.

Як Василь Скуратівський змальовує віхолу?

Знайди в тексті й прочитай, які народні вислови вживає бабуся. Як ти вважаєш: це прислів'я, приказки чи прикмети? За якими ознаками ти це визначив? Чи подобається тобі мова бабусі та її внука? Чим саме?

ЛЮТИЙ

Лютий в гості на гостину
Кличе всю свою родіну.
Та родина — чималá,
Суне й суне без числа:
Морозі́ща, Морозénки —
І великі, і малéнькі;
Завірюхи капловухі,
І сніжинки-балеринки,
І Вітренко, і Вітрисько —
Вже вони близенько, близько.
Ще до ночі в темнім борі
Вся родина буде в зборі.
Запита родину Лютий,
Чи то кожний добре взутий?..
Гей, у танець!.. І зі сну
Збудять танцями весну!

Прочитай вірш. В образі кого зображено родину цього місяця? Зачитай ці рядки.

А тепер спробуй прочитати вірш виразно, уживши, де треба, інтонацію перелічення, дотримуючись потрібних пауз.

Юрій Старостенко

ЛІСОВІ РОЗМОВИ

1

— Сніг, подивіться, який сніг! — зраділа маленька лісова синичка. І хоча не люблять синички сидати на землю, та хіба сніжок — то земля? Стрибає синичка якось кумедно*, все боком-боком.

Може б, воно й краще виходило, коли б кігтики на її пальчиках не були так круто загнуті.

— Ха-ха-ха, — засміялася стара ворона. — Хіба ж так стрибають?

— Це ж просто смішно, — додала сойка, перебираючи дзьобом своє гарне пір'я.

— Ну то й що, — образилася синичка, — а ви не вмієте висіти на гілці отак, униз головою...

Сойка зацікавилася дивом.

— О... — тільки й мовила ворона. Вони й справді цього не вміли.

2

— Гей! — закричав з високої ялини шишкар, коли побачив унизу мишей. — Що ви там розбігалися снігом? Ондечки я сову бачив!

— А ми вдень сови не боїмося, — дружно відповіли миші, — а як ніч настане, у нірки поховемося.

— То зараз буде на вас лисиця!

— Слухаю я, слухаю, як ти, шишкарю, мишей лякаєш, і думаю собі: який же ти вредний, — озвався снігур.

Соромно зробилося шишкареві, бо він гадав, що поблизу нікого нема, а тут раптом снігур. Ой, як соромно...

3

— Кри-и-и-и! — сполохалася* сорока, як побачила внизу ведмедя.

— Чи ти сказала, отак горло дерти? — перелякався ведмідь.

— Звичайна ведмежа нечемність! — образилася сорока. — А може, це я віталася до вас?

— Нащо мені таке вітання? — гримнув на сороку ведмідь. — Тільки мисливців накликаєш...

— А вам час давно у барлозі сидіти, бо тепер вас мисливці по слідах знайдуть.

— Сліди сніжок припорошить, ти тільки не кричи більше...

— Але я не можу втерпіти, я так звикла!

— О, це дуже просто! Вхопися дзьобом за гілку й потримайся, поки я сховаюся он у тому ліску.

— Я спробую, — невпевнено мовила сорока. І вона трималася з усієї сили. Правда, вона таки крикнула, але це було тоді, як кошлата Мишкова спина щезла в густому ялиновому темнику.

Зараз сорока щодня навідується до села — то там, то тут щось знайде.

А Мишко, поклавши голову на м'яку лапу, міцно спить у теплому барлозі.

Кум'єдно — забавно.

Сполóхатися — испугаться.

Як автор зобразив життя лісових мешканців? Чиї і які «розмови» він почув у лісі?

Якими зображено синичку, шишкарю, ведмедя, сороку?

Хто тобі найбільше подобається? Чому?

Доберіть заголовки до кожної частини тексту.
Використовуючи їх як план, перекажіть текст.

Прочитайте оповідання «Лісові розмови» в особах.

КОЛИ ЗИМА ЗУСТРІЧАЄТЬСЯ З ВЕСНОЮ

Стрітенського дня колись чекали з нетерпінням. Зима з її морозами та сніговіями швидко набридала, особливо сільським дітям, яких вона заганяла до хати на піч.

Отож і придивлялися 15 лютого — в день, коли, за народним повір'ям, ці дві пори року зустрічаються, — хто кого переможе. І коли переможно сяяло сонце, а зі стріх капала вода, це означало, що завітчана красуня Весна подолала морозну Зиму і скоро вступить у свої права.

Цього дня освячували воду в церквах, святити її в криницях, а також набирали тієї води, що капала зі стріх, вірячи, що її чудодійна сила допоможе при недугах, оджене від дому лихо.

Разом з водою святити також свічки (на Гуцульщині — «трійці», три свічки в різьбленому підсвічнику), бо ці дві одвічні стихії — вода і вогонь — багато важили в житті наших предків. Стрітенською свічкою (її ще називали громницею) обкурювали дім, щоб очистився від усього лихого, запалювали її під час грози.

На Буковині хлопці з дівчатами виходили гуртом на поле стрічати весну. На полі запалювали багаття, співали пісень, радісними вигуками: «Зійшов сніжок — берись за плужок», — повідомляли землі, весні, що хлібороб уже готовий до своєї одвічної і необхідної праці.

Що ти довідався з тексту про Стрітення?

Поділи його на три частини і добери до кожної заголовок.

ЗИМА І ВЕСНА

— Насуплю я брови, — говорить зима, —
І вітер з морозом повіє:

Усе скрізь загине — рятунку нема!

Під снігом замре, заніміє.

— А я засміюся, — весна одмовля, —

І сонце пекуче засяє:

Прокинуться луки, ліси і поля.

Усе розцвіте, заспіває!

Прочитайте вірш в особах.

Що спільного в ньому й у прочитаному тобою оповіданні
Галини Бондаренко?

Євген Гуцало

ЗАЙЦІ

— А мороз аж сміється, такий міцний, — розказував батько, вернувшись додому. — Ішов я через леваду*, а заєць вискочив просто з-під ніг, і якби хоч злякався, якби дременув, а то ледь-ледь чеберяє лапами, хоч за вуха хапай. Тепер у полі все завіяно снігом, то зайці до села внадилися — на городах та в садках їм легше прогостуватися. Це ж можуть і молоді яблуні в нас пообгризати.

Василько глянув крізь шибку на засніжений садок, одягнув козушку, взув биті валянки — і надвір. Поки йшов до погребка, мороз веселенько так і співав під ногами.

У погребі Василько набрав моркви, з капусти надирав листків і побрів городом до саду. Під стовбурами молодих яблунь він клав де морквину, а де капустяне листя. І радів: уночі зайці не стануть обгризати кору на деревах, матимуть смачнішу поживу.

Зосталось іще трохи моркви, то Василько перейшов до сусідського садка.

Та тут під грушею хтось уже поклав моркву. А також майстерно прилаштував дротяне сильце. Василько, гамуючи хвилювання, відв'язав мудру пастку й шпурнув її подалі в дерезу*...

Уночі йому снівся заєць. Він сидів на задніх лапах, а в передніх тримав червону морквину і смачно гриз її.

А вранці сусід, прокидаючи від хати до воріт стежку, розказував Васильковому батькові:

— Ох і зайці у нас цієї зими! І, мабуть, здорові, бо вчора зірвали у мене біля груші пастку. А слідів не лишилося. За ніч усе снігом замело.

Василько прислухавсь до їхньої розмови. Він прив'язував шматочок сала на калині — для синичок — і хитро всміхався.

Левáда — долина

Дерезá — колючий куст.

Про кого розповідається в тексті? Що саме? Чи сподобався тобі Василько? Чим саме?

Чому хлопчик хитро усміхався, слухаючи слова сусіда?

Знайди слова, вжиті у переносному значенні. Що вони означають?

Ліна Костенко

БАБА ВІХОЛА

Баба Віхола, сива Віхола
на метільній мітлі приїхала.

В двері стукала, селом вешталась:

— Люди добрії, дайте решето!

Ой просію ж я біле борошно,
бо в полях іще дуже порожньо.

Сині пальчики — мерзне житечко.

Нема решета — дайте ситечко!

Подем їхала, в землю дихала
баба Віхола, сива Віхола.

Прочитай вірш уголос, намагаючись передати інтонацію прохання.

Як Ліна Костенко називає зимову заметіль? А сніг?

Що означає вислів: *Ой просію ж я біле борошно!*

Для чого заметіль просила в людей сито й решето? У вірші йдеться про ранню зиму чи її середину?

Який іще вірш про зиму написала Ліна Костенко? Що спільного мають обидва вірші?

Вивчи вірш напам'ять.

За Іваном Бондарчуком

ЗИМОВА ПРИГОДА

Зима. Випало багато снігу. Замерзли озера й річки. Почорніли дерева. Тільки сосни та ялинки зеленіли. На засніженому високому березі річки зібралися діти із санчатами та лижами. Між дітьми була і Юлечка зі своїм собакою Вовчуром. Вона проганяла його додому, але він не послухався. Щоразу, коли дівчинка з'їжджала з гірки, собака гнався за нею.

Якось розігналась Юля санчатами і — просто в річку. А на середині її лід був ще не дуже міцний. Він прогнувся, затріщав, і саночки почали провалюватись у воду.

— Ой, рятуйте, бо потону! — закричала дівчинка. Хлопці кинулися на допомогу, але під ногами тріщав лід, і вони змушені були повернутися до берега.

А під Юлею вже проломився лід. Та тут з'явився Вовчур, який гнався за санчатами. На шиї в собаки був ремінець, і дівчинка схопилася за нього рукою. Вовчур витяг Юлечку на міцний лід, і вони разом повернулися на берег.

Доки наспіла допомога від дорослих, дівчинка вже стояла серед друзів. Вона з вдячністю гладила й обнімала Вовчура.

Яка пригода сталася з Юлечкою?

Чому дівчинка гладила й обнімала свого собаку?

Чи любиш ти кататися на санчатах? А на лижах? Як почуваєшся при цьому?

Чи остерігаєшся небезпечних місць? Якщо траплялися якісь пригоди, розкажи про них.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Як називається опрацьований розділ?
2. Які вірші й оповідання тобі запам'яталися? Назви їх авторів.
3. Які вірші ти знаєш напам'ять?
4. Які свята відзначає український народ узимку? У яких творах про це розповідається? Чи доводилося тобі брати участь у таких святах?
5. Пригадай, з яких віршів ці рядки. Назви їхніх авторів.
  1. У таночку — у пороші
линуть білі королеви...
  2. Сидить пряля та й пряде —
сніг іде-іде-іде...

ОДВІЧНІ ЦІННОСТІ

Михайло Романіка

ЯК ХЛІБ ХОДИТЬ

Бабусина хата для Оленки — наче музей. Чого тільки тут немає! Лежать у м'иснику* давні саморобні ложки, стоять мальовані глечики та макітерки.

У хижці Оленка побачила стареньку прядку з грібеном та веретеном, а на горіщі* — почорнілу від часу дубову діжущу*, обперезану ліщинуовими обручами*.

— Бабуню, а нащо тобі ця діжуща? — спитала Оленка.

— О, вона й мене, і твого дідуса, і твою маму, і дядька, і тітку — увесь рід годувала.

— А мене своїм хлібцем вона може пригостити? — поцікавилась Оленка.

— Звісно, може. Вона щедра...

Увечері внесла бабуся діжу до хати. Старанно вимила й на опарі учинила в ній тісто. Потім накрила діжу, щоб тісто підходило. А вранці ще раз замісила тісто й заходилася розпалювати в печі вогонь. Коли дрова згоріли, бабуся вігребла коцюбою* на припічок жар і наготувала дерев'яну лопату.

Тим часом тісто так підійшло, що почало навіть виповзати з діжки. Бабуся брала його руками, попліскуючи, спритно ліпила буханці і на лопаті саджала в піч. Потім затулила піч заслінкою і сказала:

— Ну, Оленочко, як *підє хліб по хаті*, то вважай, на стіл проситься.

Оленка примостилася на ослінчику й стала чекати, що невдовзі буханці з печі самі вікотяться.

А бабуся подалася на город.

Минав час, а заслінка і не зворухнеться, тихо-тихо за нею.

— Бабуню! — гукнула в прочинені двері Оленка. — А чого ж буханці про себе знати не дають?

— Як то не дають! — ступила на поріг бабуся. — Он який смачний дух йде від них і по хаті, і подвір'ям, і городом. Пішов наш хлібець, пішов...

Бабуся простелила на лаві домотканий рушник із вишитими півнями й, дістаючи золотаві паляниці, злегенька вмивала їх водою. Вона клала паляниці одну біля одної на рушнику й приказувала:

— Хліб, Оленко, мандрує і по суші, і по морях-океанах, і в шахти спускається, і з космонавтами до зірок літає... Він сили людям додає. Тому й найдорожчий за все на світі.

Місник — полка для посуду.

Горіще — чердак.

Ліщівові обручі — обручи из ореха.

Коцюба — кочерга.

Діжа — низька дерев'яна діжка, у якій готують тісто на хліб.

Про кого й про що йдеться в оповіданні Михайла Романіки? Якою була бабусина хата?

Як бабуся пекла хліб? Зачитай уривок про це.

Що означає вислів *як піде хліб по хаті*? Чи зрозуміла його Оленка?

Як бабуся складала спечений хліб? Що приказувала?

Як бабуся ставилася до хліба? З чого це видно?

У яких рядках висловлено основну думку тексту?

У тексті багато слів — назв предметів побуту українського народу. Знайди і прочитай їх. Поясни, що вони означають.

Прочитайте текст мовчки й поміркуйте, на скільки частин його можна поділити. Поділіть і доберіть заголовки до кожної частини. Одну з них перекажіть.

ДЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ ХЛІБ?

(З народного)

— Де починається хліб?

— У тісті.

— Де починається тісто?

— У борошні.

— Де починається борошно?

— У зерні.

— Де починається зерно?

— У землі.

— Де починається земля?

— У рученьках працьовитих.

Прочитайте текст так: хлопчики запитують — дівчатка відповідають.

Як слід розуміти останні два рядки вірша?

Михайло Стельмах

МІЙ ДІДУСЬ

Серед майстрового люду найбільшої слави зажив мій дід Дем'ян. Чого тільки не вмів мій дідусь! Треба

десь зробити січка́рню*, драча́*, крупору́шку* — співаючи зробить, дайте тільки заліза, дерева. А хочете вітряка, то й вітряка вибудує під самі хмари; у кузні скує сокиру, у стельмашні злагодить воза й сани, ще й дерев'яні квіти розкидає по них.

— А я тобі щось зробив, — дідусь викривлює свої великі напатлені брови і вже добряче посміхається.

— І що ж ви зробили? — наперед починаю радіти.

— А що ти просив?

— Вітряка.

— І що я сказав тобі?

— Казали, що попросиш, те і зроблю, бо в мене *такими онуками поле не засіє*, — точнісінько повторюю дідові слова, бо вони сподобались мені.

— Бач, як запам'ятав! — сміється дідусь, потім знімає дашок із свіжесенького вулика і виймає звідти справжнього вітряка. Але якого! На його покрівлі розправив крила і гордо підняв голову молодий лебідь. Здавалося, він от-от одірветься від покрівлі і злетить у небо.

— Ой, як славно! — вирвалось у мене.

- Славно, кажеш? — радісно перепитує дідусь.
— Дуже гарно.
— Для тебе ж старався, — віддає мені іграшку дідусь. — А тепер біжи до хати...

Січка́рня — соломорезка.

Драч — ручний млинок.

Крупору́шка — прилад для розмелювання зерна на крупу.

Про кого йдеться в цьому оповіданні? Від імені кого веде-
ться розповідь?

Яким зображено дідуся Дем'яна? Що він умів робити? Від-
повідаючи, використовуй слова й вислови з тексту.

Чи можна назвати руки дідуся «золотими»? Обґрунтуй свою
думку.

Знайди в тексті і прочитай приказку. Поясни її зміст.

Розгляньте малюнок. Якими дідуся й онука зобразив
художник? Де вони знаходяться? Що роблять?

Складіть за малюнком усну розповідь.

Олександр Моторний

МУДРІ ПОРАДНИКИ

Був один чоловік. Що його попросять — він усе зро-
бить; що його спитають — він усе знає. Сусіди диву-
валися:

— Як це ти все вмієш і все знаєш?

— А я з мудрими людьми раджуся*, — відповідав
чоловік.

Ще більше дивувалися сусіди, бо ніколи вони не
бачили, щоб чоловік їздив кудись або щоб до нього
хтось приїздив. Де ж він з тими мудрими людьми
радиться?

Прийшли до нього, подивилися, а чоловік живе
самотньо. Тільки вся кімната в нього від підлоги до
стелі заставлена книгами. І сам він сидить за столом, а
перед ним — розкрита книжка.

- Де ж твої мудрі порадики? — питають сусіди.
— А ось, — відповів чоловік і обвів кругом рукою.

Рáдитися — советуваться.

|| Кого в оповіданні названо мудрими порадиками? Чому?
Прочитай прислів'я і поясни їхній зміст.

Прислів'я і приказки

Книга вчить, як на світі жить.

Наука для людини — як сонце для життя.

Хто хоче більше знати, — тому треба менше спати.

БАТЬКІВСЬКІ ПОРАДИ

(З народного)

Жив у одному селі чоловік, і був у нього син. Якось батько каже йому:

— Слухай, сину. Живи так, щоб ти мав у кожному селі хату, на кожен день нові чоботи і щоб тобі всі люди кланялися.

Замислився син над батьковими словами й питає:

— Як це, батьку, я можу поставити в кожному селі хату, купувати щодня нові чоботи і примусити всіх мені кланятися?

Засміявся старий і говорить:

— Дуже легко, сину. Матимеш у кожному селі доброго товариша — будеш мати свою хату.

Щоб на кожний день були нові чоботи, треба їх щовечора чистити, і на ранок вони будуть, як нові.

І вставай, сину, рано — раніше від усіх — і йди на роботу, і роби. А йтимуть на роботу люди, то всі будуть тобі кланятися і вітатися.

|| Чи можна назвати батьківські поради мудрими? У чому полягає їхня мудрість?

ОЙ, ВЕСНА, ВЕСНА, ДНЕМ КРАСНА!

БЕРЕЗЕНЬ

Прийшов Березень до лісу. Роззирнувся*, усміхнувся, вклоняється низько:

— З теплом тебе, з добром тебе, срібляста берізко! Прокидайся, розвивайся, вдягай ярі шати*, а я підужайворонків з вірію стрічати.

— Збудив таки берізеньку, — усі клени кивають, — не даремно ж і Березнем його називають.

А Березень уже в полі. На сніг тільки глянув, — почорнів сніг, зіщулився та поволі й станув.

Узяв Березень козубеньку*, поспішає гаєм. З козубеньки голубенькі проліски виймає. То там сипне, то там сійне... А он на долину підсніжників сніжно-білих цілу жменю* кинув.

Іде Березень, радіє, що небо синіє, та в кожен двір заглядає, людей викликає:

—Гей, виходьте гостей стрічати! Лебедоньки вже летять, поспішають кулики, гуси, шпаки. Кому сіна, як годиться, киньте на горбочку. Кому хатку-дощаницю повісьте в садочку.

Роззирну́вся — роздивився навколо.

Ярі ша́ти — ярко-зелёный наряд.

Козубе́нька — лукошко.

Жме́ня — горсть.

Прочитай текст. Чи нагадує він тобі вірш? Чим саме? Яким зображений Березень? Що робив цей місяць? До кого він звертався?

Що в цьому тексті казкового, неймовірного?

Валентин Бичко

ПІДСНІЖНИК

У проміннях сонця ніжних,
край веселого струмка,
білий, росьяний підсніжник
раптом блиснув з-під листка...

Отакий малий неначе,
ледь прокинувся від сну
тихий-тихий, а одначе,
він привів до нас весну!..

От йому вже й друзів треба —
і гляди, під берестком*,
мов на землю впало небо —
сині проліски кругом...

То йому потрібні гості, —
і з далекої землі
вже летять у високості
і шпаки, і журавлі...

Берестóк — листяне дерево.

Чому так називається квітка — підсніжник? Що про неї розповідається у вірші? Які друзі у підсніжника? Яких гостей він чекає? Прочитай ці рядки.

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО

9 березня — день народження великого Кобзаря.

Ім'я цього великого українського поета і художника — славу і гордість українського народу — ти вже знаєш. Знаєш і деякі його вірші. А написав Тарас Шевченко їх дуже багато. Найперша його книжка називалася «Кобзар». Тому поета часто називають Кобзарем, тобто народним співцем.

Тарас Шевченко

Жив поет у 19 столітті. Писав про красу рідної землі й тяжке життя селян-кріпаків, закликав народ до боротьби. За це цар тяжко покарав поета. Його на десять років віддали в солдати, заборонили малювати і писати вірші. Однак Тарас Шевченко не скорився і продовжував малювати й писати вірші. У них оспівував рідну Україну, звеличував її народ. Про своє дитинство поет писав так:

Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом край села...
...В тім гаю,
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.

Там матір добрую мою
 Ще молодую — у могилу
 Нужда та праця положила.
 Там батько, плачучи, з дітьми
 (А ми малі були і голі)
 Не витерпів лихої долі,
 Умер на панщині. А ми
 Розлізлися межи людьми,
 Мов мишенята...

Прочитай вірш спочатку мовчки, а потім — уголос, передаючи інтонаційно почуття вірша. Чому поет не може назвати раєм життя в рідній хаті «над чистим ставом край села»? Як жили батьки поета? Яка їхня доля? А їхніх дітей?

Тарас Шевченко

***

Світає,
 край неба палає*,
 соловейко в темнім гаї
 сонце зустрічає.
 Тихесенько вітер віє,
 степи, лани мріють*,
 між ярами над ставами
 верби зеленіють.
 Сади рясні похилились,
 тополі по волі
 стоять собі, мов сторожа,
 розмовляють з полем.

Палає — полыхает.

Мріють — тут: ледве видніються.

Прочитай вірш. Яка картина природи у ньому змальована? Розкажи про це, використовуючи слова вірша. Навчися виразно читати вірш. Вивчи його напам'ять.

ТЕЧЕ ВОДА З-ПІД ЯВОРА

Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина.

Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпочуться качаточка
Поміж осокою.

А качечка випливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

Яку картину природи змальовано у вірші? Як поет ставиться до природи України? З чого це видно? Зроби розмітку вірша й прочитай його виразно.

За Оксаною Іваненко

ЯК ТАРАС УЧИВСЯ В ШКОЛІ

Про школу першим завів розмову дід.

— *Що в голові є, то довіку твоє*, — сказав він. — Час уже Тараса до дяка* в науку віддати.

— Та чи не мале ще? — озвалася тихо мати. Але батько підтримав діда:

— Нічого, хай змалку вчиться. *Що вмітиме, того за плечима не носитиме.*

Тарасові було і цікаво, і трохи боязко йти до школи. Він не раз бігав під її вікнами і чув, як учитель, дяк Совгир, гучним голосом проказує:

— Аз-буки*! Аз-буки!

А за ним хлопці всі хором:

— Аз-буки! Аз-буки!

А інколи чути було плач і зойки, і дядьки, підморгнувши один одному, кажуть:

— Ач, дяк березовим пером виписує!

Непосидючий, цікавий до всього, Тарас відчував до науки велику охоту, хоч і важка була ота наука! Хіба що розуміли хлопці в тих словах, які повторювали за дяком? А до того ж незрозумілі слова підкріплювалися ремінним батіжком, що висів на стіні, та дяківськими штурханами. Така вже тоді була наука, що без різки й слова не вивчиш.

— Нічо́го, — підбадьорював дід, — *доки не намучишся, доти не научишся.*

— Краще вже вивчити швидше, — вирішив про себе Тарас. І цікаво, що ж далі буде?

Він скінчив Азбуку раніше за інших. Прийшов додому щасливий і гордий.

— Казав дяк, — звернувся до батька, — що вже Часослов* треба.

— Отаке! — сплеснула руками Катруся. — Мамо! Тату! Та наш Тарас усіх випередив! Он Іван Бондаренко й половини ще не вивчив.

— Так це ж треба кашу варити, дякові нести, — заклопоталася мати. — Ох, ти ж мій школярику вчений!

Вранці і мати, і Катруся, і Яринка дивилися, як обережно і серйозно ніс Тарас загорнутий у білу хустину горщик молочної каші. У кишені штанців брязкало кілька мідяків і стирчала дерев'яна ложка.

І каша, і гроші були нагородою вчителеві, яка належала з учнів при зміні книжок: Азбуки на Часослов, Часослова на Псалтир*.

— Тарас кашу приніс! Тарас кашу приніс! — загомоніли школярі. Тарас перший між ними був героєм такого урочистого дня.

Совгир сьогодні нікого не бив. Горщик поставили на столі, і всі учні повиймали з кишень ложки.

— Їжте Тарасову кашу, — засміявся Совгир, — а ти їх, Тарасе, лупцюй по руках, що не вчилися так, як ти.

Знявся гамір, сміх... Горщик швиденько спорожнів. Тоді Совгир виніс горщик на подвір'я і поставив на середині.

— Ну, хто влучить? — спитав дяк, і всі хлопці почали жбурляти в горщик палки, поки Іван Бондаренко не влучив і не розбив.

— А тікай, такий-сякий, а ви, хлопці, ловіть та добре намніть вуха, — закричав Совгир.

Та Іван, як почув такий наказ, дременував так, що й духу вмиль не стало.

— А чого це так роблять? — спитав Тарас удома. — І кашу несуть, і горщик б'ють, і вуха мнуть?

Навіть дід знизав плечима.

— А хто його знає, звідки звичай такий пішов...

— От кінчай Часослов швидше, — сказала мати, — то я ще каші наварю.

Таки добре вчився Тарас — нічого не скажеш.

— Добрий коза́к буде, — радів дід. — І до науки маста́к*...

 Д я к — служитель церкви.

А з, бу ки — старі назви літер А, Б.

Ч а с о с л о в, П с а л т і р — книжки з текстами релігійних пісень.

М а с т а́ к — майстер.

Хто є головним героєм твору?

Яким зображено діда Тараса? Яка роль дідуся в дитинстві Тараса? Як він обґрунтував необхідність учитися?

Прочитай народні вислови, які це підтверджують.

Як навчався Тарас у школі?

Якими були порядки у старій школі?

Що тобі особливо не сподобалося? А що зацікавило?

Який момент твору зображено на малюнку?

Як охарактеризував дід Тараса? Знайди й прочитай рядок про це.

Як ти думаєш, чи здійснилася мрія батьків щодо свого сина і внука? Підтверди своє міркування.

***

Тарас Григорович Шевченко закінчив Петербурзьку Художню Академію мистецтв, був не тільки знаменитим поетом, а й відомим художником.

Михайло Слабошницький

ХЛОПЧИК ВАЛЬ

(Казка)

Жив на світі маленький сіроокий хлопчик Валь.

Було в нього найзаповітніше бажання — мати розумного собаку. Він ніколи не бачив собак, йому тільки читали про них книжки. З книжок Валь дізнався, що ці тварини дуже розумні істоти* і віддані друзі. Тому він їх і полюбив.

Одного дня Валь прокинувся і вирішив, що піде шукати собі собаку. Він не знав, де вони водяться, а тому подумав, що шукати їх треба в лісі.

Подивився на велике сонце в небі, сонце підморгнуло, і Валь пішов до лісу. А там йому зустрівся Гном-чарівник.

— Ти чому тут ходиш, хлопчику Валь? — запитав Гном.

— Я шукаю собаку, — сказав йому Валь. — А ти звідки мене знаєш?

— Я всіх знаю, — відповів Гном.

— А хто ж ти такий? — запитав Валь.

— Я найстаріший і найдобріший Гном на світі. Я все знаю, я все можу.

— Як тобі добре, — мовив, зітхнувши, Валь. — Ти можеш мати все, що схочеш.

— А я нічого не маю, бо не хочу мати. Я живу лише для того, щоб виконувати людські бажання.

— Ой, то ти можеш мені допомогти?

— Можу. І допоможу.

Гном покрутив свого зеленого вуса, схожого на лісову траву, суворо поморщив схожого на гриб носа і запитав:

— А ти знаєш, що собаку треба любити?

— Знаю і любитиму.

— От і добре, — полагіднішав Гном, — буде тобі собака.

Гном заклав два пальці в рота і тихенько свиснув. Умить на той свист з'явився яскравий, мов райдуга, дятел. Він сів на Гномове плече й допитливо подивився на хлопчика. Очі його світилися проти сонця, як два маленькі ліхтарики.

— На суничній галявині живе самотній, усіма забутий собака. Лети до нього й скажи, що хлопчик Валь хоче з ним потоваришувати, — попрохав дятла Гном.

Валь навіть не встиг здивуватися, що дятел розуміє

людську мову, а птах уже спурхнув з Гномового плеча.

Тільки-но встиг Валь переповісти Гномові, що як виросте, вивчатиме життя всяких тварин і вже читає про них книжки, аж тут і з'явився собака. Він був великий, волохатий*. І очі в нього були сумні.

Він довго дивився на Валя, а потім підійшов і став обнюхувати його руки.

Валь погладив його по голові, а потім присів і сказав собаці на вухо:

— Ти найкращий собака на світі. Давай дружити. — Собака лизнув хлопчикові щоку і поклав йому голову на плече.

— А чом у тебе сумні очі? — запитав собаку Валь.

— Цей собака колись товаришував з одним хлопчиком. Той хлопчик був дуже жорстокий. Він бив собаку палицею, стріляв у нього з рогатки. Терпів-терпів обра́зи* собака, а потім терпець йому увірвався, і покинув він свого кривдника*. Відтоді жив у лісі самотньо й виглядав собі друга. А тепер ви одне одного знайшли. Шануйтеся й допомагайте один одному в біді, — сказав Гном, — тоді назавжди залишитесь друзями.

— Дякую тобі, добрий Гноме, — промовив хлопчик Валь.

І собака теж подякував Гномові своєю мовою. Попрощалися вони з добрим Гномом і пішли додому.

Істо́та — существо.

Волоха́тий — лохматий.

Обра́зи — обиды.

Кривдник — обидчик.

Яким за характером був хлопчик Валь? Чому хлопчик мріяв мати собаку?

У тексті є описи хлопчика Валя, гнома, дятла, собаки. Знайди ці рядки й перечитай. Порівняй описи цих персонажів у творі й на малюнку.

ЯК КВІТЕНЬ ДО БЕРЕЗНЯ В ГОСТІ ЇЗДИВ

(Народна казка)

Покликав Березень до себе в гості Квітня. Квітень поїхав возом, та мусив додому вернути: сніг, мороз, завірюха — не можна возом їхати. На другий рік знову поїхав Квітень у гості до Березня, та вже не возом, а саннями. А Березень пустив тепло. Сніг розтанув, скрізь вода та грязюка — знову мусив вернутися Квітень.

Зустрівся він з Травнем та й скаржиться*:

— Скільки вже разів зриваюся їхати до Березня в гості, та ніяк не доїду, — ні возом, ні саннями. Поїду

возом — зробиться зима, поїду саньми — теплінь стане і вода навкруги.

А Травень і каже:

— Я тебе навчу, як доїхати. Зроби так: візьми воза, сани й човен, то тоді, певне, доїдеш.

Послухав Квітень і зробив так, як порадив Травень.

Їде возом, а на возі сани й човен. Ударив мороз, нанесло снігу. Квітень пересів на сани, поклав воза у сани та й їде далі.

Пустив Березень тепло. Розтанув сніг, річки залили дорогу водою. Сів Квітень на човен, забрав у човен сани і воза та до Березня приїхав.

Дивується Березень і питає:

— Хто тебе навчив, як до мене доїхати?

— То Травень, спасибі йому, розумну пораду дав.

Розсердився Березень:

— Зажди ж ти, Травню, я ще тобі крильця обшмагаю.
Отож і тепер часто в травні березневі морози бувають,
бо Березень ще й досі сердиться на Травня.

Скаржитися — жалуватися.

Чому Квітень мусив вертатися додому і першого, і другого разу?

Прочитай, як Квітень їхав до Березня.

Кого в казці змальовано жорстоким, кого — доброзичливим, а кого — простодушним?

Розглянь малюнки. Хто з героїв казки на них зображений? Знайди в тексті й прочитай уривки, які відповідають змісту малюнків.

Василь Сухомлинський

ВЕСНЯНИЙ ВІТЕР

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини і тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гойдав віти, нагинав їх. Та ось одного сонячного ранку відчув Клен, ніби до нього доторкнулося щось тепле й лагідне. Прокинувся Клен. А то до нього прилинув теплий весняний Вітер.

— Годі спати, — зашепотів весняний Вітер. — Прокидайся, весна наближається.

— Де ж вона — весна? — запитав Клен.

— Ластівки на крилах несуть, — каже теплий Вітер. — Я прилетів з далекого краю, від теплого моря. Весна йде полями — завітчалась квітами красуня. А ластівки на крилах несуть барвисті стрічки.

Ось про що розповів теплий весняний Вітер Кленові. Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки. Бо йде красуня-весна.

Чому прокинувся Клен? Як про це сказано в тексті?

Про що розповів Кленові весняний Вітер? Як названо весну?

ДЕНЬ БЛАКИТНОЇ ВЕСНИ

Ранньої весни, коли проліски тільки-тільки почали пробивати своїми гострими носиками вогку залежалу ковдру торішнього листа, аби вибратися з-під неї на волю, виходимо ми з Оленкою до лісу.

Хоч і пильно роздивляємося між деревами, та не бачимо жодної квіточки, навіть молодой травинки.

А що то темною зеленню густо так постелилося? Підходимо ближче... Барвінок! Міцно тримаються один одного батіжкі. Торкаємо одну стеблину, а все товариство ворухнеться і шерхотливо обзивається:

— О, це ви мене турбуєте? Я вже давно не сплю. Ах, на сонечку так хороше!

— Грійся-грійся, — усміхається донька.

Ідемо далі, під гору. По вологому листі ступати м'яко. Кроків майже не чути.

— Бух!.. Бух!.. — несподівано посипалися важкі краплі. Б'ють нас по плечах, по руках... Ми аж стрепенулися від несподіванки. Глянули — береза над нами, пишна та рясна. Галузки, мов коси вишневого кольору, м'яко, розпушено спадають до землі... Знову:

— Бух!.. Бух!..

— А-а, здрастуй, здрастуй, берізонько! — вітаємося. — І ти вже пробудилася?

— Цього ранку. Уже й соком землю напоїла.

— А ти скоро зазеленієш, берізко? — питається Оленка.

— Скоро.

— І на твоїх вітах знову ремез у гніздечку гойдатиметься?

— Звичайно, він мій щирий друг.

Далі сходимо вниз до болітця. Там ще лід блідо зеленіє між купинами в осоці, розтає. Вільхи за-

квітчалися довгими сережками, задерикувато дивляться на своїх сусідів — незграбних чорних дубів та грабів. Дивляться й примовляють:

— Ми перші весну стрічаємо, а ви ще й не думаєте прокидатися, буркочете уві сні. Вас тільки перший грім і розбудить.

З-за вільх визирає розкішний кущ чорної лози, за ним — стрункий молодий сосняк золотисто всміхається.

Низом — шелюг* густо червоніє... А на ньому — котики біліють ніжно та лагідно.

Та найбільша радість чекає нас попереду. На горбочку біля сосон, мов чорний капелюх, великий яворовий листок лежить, а з-під нього — голубе око підморгує до нас. Пролісок! Та ще й не один, а цілих п'ять!.. Найстарший розцвів, мабуть, щойно перед нашим приходом. Поспішав, аби не минули, глянули і на його вроду.

Над пролісками, на сухій галузці — синичка сидить. Заклопотана чимось, навіть нас не помічає. Враз спурхнула на землю. Ухопила дзьобиком чорного листка-капелюха й відкинула геть. Стріпнула крильцями й злетіла на гілку сосни.

До сонця всміхнулося ще кілька пролісків. Вони були прикриті «капелюхом».

— А якою тобі видається весна? — запитую в доньки.

— Голубою-голубою...

Пролунав дзвінкий короткий спів.

То синичка, мов скрипаль струни, пробувала голос і лаштувалася вітати новий день блакитної весни.

Ш е л ю г — верба гостролиста.

Як приходить весна у ліс? Як сказано про барвінок у тексті? А про інші рослини? Прочитай, як Оленка розмовляла з барвінком, берізкою. Спробуй інтонаційно передати радість зустрічі з весною. Розкажи, якою тобі видається весна. За що ти любиш цю пору року?

ВЕРБА

Тане сніг, течуть струмкі,
Ожива́ травичка,
І до сонця гілочкі
Простяга́ вербичка.
І м'яке́нькі, як пушо́к,
Ніжні, як шовко́ві,
Ясно дівляться з гіло́к
Ко́тики вербо́ві.

Про які ознаки весни йдеться у вірші?
Як описано вербові котики?
Вивчи вірш напам'ять або спробуй скласти свій віршик про весну.

ВЕСНА КРАСНА

(Українська народна пісня)

Ой весна, весна, днем красна,
що ти нам, веснонько, принесла?
— Принесла я вам літечко,
щоб родилося житечко,
ще й озимая пшениця,
і усякая пашниця,
ще й червоні квіточки,
щоб квітчались діточки.

Як ти розумієш назву пісні?
Що принесла весна людям? Для чого?
Вивчи пісню напам'ять.

За Василем Чухлібом

ЖУРАВЛІ-ВЕСЕЛИКИ

Весна прийшла. На подвір'ї тихо. Тільки іноді налетить вітерець-пустунець* побавиться вербовим віттям та й далі полетить.

— Курли-курли! — раптом долинуло з височини. Тарасик підводить голову, вдивляється в небо.

А курликання все ближчає. Ось уже видно в голубому небі рівненький трикутник.

— Діду, журавлі летять! — вигукує Тарасик. Дідусь прикладає руку до чола, дивиться.

— Повертаються з вирію веселики наші, — розгладжує вуса.

— А чому веселики? — дивиться на діда Тарасик. — Журавлі?

— Ні, навесні зовуть люди журавлів веселиками.

— А чому?

— Бо повертаються птахи додому і радіють вони, весело їм, що здолали* далеку дорогу, що знову в рідних краях. І люди з ними радіють.

— Егей, веселики, привіт! — гукає Тарасик.

Птахи ніби вчувають його вітання й у відповідь голосно курличуть.

— А восени зватимуться вони журавлями, — продовжує дід. — Розлучаються вони з батьківщиною і журяться від того, що мусять летіти на чужину. Через те й журавлями звуться.

Пустунéць — шалунишка.

Здола́ли — одолели.

Як у тексті змальовано прихід весни?

Чому тих самих птахів навесні називають веселиками, а восени — журавлями? Опиши малюнок, використовуючи вислови з тексту.

Прочитайте в особах розмову дідуся з онуком.

Анатолій Костецький

ПОЧИНАЄТЬСЯ ВЕСНА

Знов починається весна —

Знов починаються дива!..

То серед двору із-під снігу

Раптово визирне трава,

То раптом лагідні веснянки

Засіють щоки та носи

Чи розщебечуться ще зранку

Птахи на різні голоси.

А вчора! Вчора... Що й казати!

Всі веселилися до сліз:

Славко — дражнила й задирака —

Наталці проліски приніс!..

І зовсім це не дивина —
Так починається весна!

Прочитай вірш мовчки. Яким почуттям він сповнений?
Що дивує поета?

Спробуй голосом передати радість і здивування, виражені у вірші.

УЛЮБЛЕНИЙ ДИТЯЧИЙ ПОЕТ

Анатолій Костецький

Переді мною збірочка поетичних творів Анатолія Костецького. А в ній — усе про тебе, школярику, і про всіх твоїх друзів. Один з віршів поета ти тільки-но прочитав. У ньому — замилювання весною й подив.

Герої віршів Анатолія Костецького — діти, учні, рослини, тварини й птахи. Поет любить їх, і свою любов до них передає й нам у своїх віршах. Ось прочитайте!

ЯК ЗРОБИТИ ДЕНЬ ВЕСЕЛИМ

Ти прокинься рано-рано,
Лиш над містом сонце встане,
Привітайся з ластівками,
З кожним променем ласкавим.
Сам гарнесенько умийся,
Сам швиденько одягнися,
Підійди до тата й мами
і скажи їм:
— Добрий ранок!

ХВОСТАТА МОВА

Мале щеня хвостом махає —
Воно зі мною розмовляє.

І я — даю вам слово! —
Збагнув хвостату мову:
Щеня мене просило,
Щоб ми з ним подружили.

І хоч не маю я хвоста,
Та в мене відповідь проста:
Я усміхнувся малому
І взяв його додому.

ВСЕ НЕ ТАК

Сьогодні все навкруг — не так...
Чомусь задачка — не проста,
Чомусь цукерка — не солодка,
Проміння сонячне — холодне,
І навіть запахуща диня
Чомусь не пахне зовсім нині...
У чому річ?
Скажу вам прямо:
Образилась на мене мама...
Піду пробачення попрошу —
Хай знову стане все хорошим!

Про кого і про що ці вірші? Чи сподобалися вони тобі?
Прочитай останній вірш виразно. Голосом спробуй передати
настрій, виражений у ньому.
Прочитай самостійно книжку Анатолія Костецького «Все про
тебе та про всіх».

ВЕСНЯНКИ

Із давніх-давен, щойно луки вкривалися травицею, сільська молодь улаштовувала традиційні весняні ігри. Вибравши з-поміж себе найвродливішу, дівчата прикрашали її котиками, розпуклими гілочками верби й наспівували:

Ой вербо, вербо, вербице!
Час тобі, вербо, розвиться.

Узявшись за руки, велили хоровод, приспівуючи:

Ой вербо, вербо зелена,
спусти гіллячко додолу,
на зелену діброву,
на червону калину,
де соловейко гніздо в'є,
а сива зозуля воркує...

Дітлахи в цей час на різні голоси закликали весну змайстрованими з верби свистульками.

Весняні пісні ще називали гаївками, гагільками, шумівками. Часто їх виконували під так званий «кривий танець».

Спробуй розповісти, як за народними звичаями дорослі й діти зустрічали весну. Яких пісень співали? Який танець виконували?

Олександр Олесь

ВЕСНЯНКА

А вже красне сонечко
припекло, припекло,
ясно-щире золото
розлило, розлило.

Засиніли проліски
у ліску, у ліску...
Швидко буде земленька
вся в вінку, вся в вінку.

На вулиці струмені
воркотять, воркотять.
Журавлі курликають
та летять, та летять.

Ой сонечку-батечку,
догоди, догоди! А ти,
земле-матінко,
уроди, уроди!

Якою поет змальовує весну? На які ознаки весни він звертає увагу? Які образні вислови вживає? Вивчи вірш напам'ять.

МИРИЛКА

(З народного)

Вишні-черешні розвиваються,
синє озеро розливається.
Ясне сонечко усміхається,
жито силоньки набирається.
Через тин вишня похилилася,
дві подруженьки посварилися.
Тобі яблучко, мені грушечка,
не сварімося, моя душечко.
Тобі яблучко, мені зернятко,
помирімося, мое серденько.

Вивчи мирилку напам'ять. Принагідно використай її для примирення з подругою.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

РОЗПОВІДАЄМО ЗА МАЛЮНКОМ

Склади текст-розповідь за малюнком на тему «Вже повсюди йде весна». Однак спочатку переглянь й прочитай вірші й оповідання про весну.

Вибери з текстів слова й вислови, вжиті у переносному значенні, які траплялися в цих текстах і які будуть доречними у твоїй розповіді про весну.

Якщо ти вмієш складати вірші, можна замість тексту-розповіді написати вірш про весну.

КРАЙ, У ЯКОМУ ТИ ЖИВЕШ

Ольга Хорошковська

НАША БАТЬКІВЩИНА

Україна — рідний край, твоя Батьківщина. Тут живеш ти і твої батьки. У багатьох і діди та прадіди жили в Україні, і для них вона справді є рідною. Рідна вона і для тебе.

У всі віки тут жив талановитий, працьовитий, щирий народ — українці. Вони обробляли родючу землю, розмовляли співучою українською мовою, складали пісні про своє життя, а коли нападали вороги, ставали на захист рідного краю.

Багата земля, чудовий клімат і дружелюбність українців приваблювали в Україну й людей інших національностей. Вони оселялися тут, одружувалися, народжували дітей, господарювали. Тому на українській землі живуть росіяни, євреї, румуни, угорці, кримські татари, болгари, греки та багато інших народів. У тяжкі

воєнні роки вони пліч-о-пліч з українцями обороняли рідну землю, а після війни відбудовували країну.

Нині Україна — незалежна держава. Державними символами України є жовто-блакитний Прапор, Герб і Гімн. Державною мовою України є українська мова. Її вивчають у школі діти різних національностей, щоб уміти спілкуватися між собою. Увесь український народ будує нову державу, аби в ній усі були щасливі.

Прочитай текст мовчки. Розкажи, чому в Україні живе багато різних народів.

Які риси характеру властиві українцям? Кого з відомих учених, письменників, композиторів, художників, що мешкають в Україні, ти можеш назвати?

Яка Україна нині? Назви її державні символи.

Прочитай текст уголос і спробуй переказати його від першої особи (Я ...).

Прислів'я

Нема краю від рідного рідніш.

Василь Латанський

УКРАЇНА

Знаєш ти, що таке Україна?

Україна — це гай солов'їний,
це біленька в садочку хата,
на пісні і казки багата.

Україна — це тато й ненька,
це безсмертне слово Шевченка,
це божественно рідна мова,
сонцесяйна і веселкова.

Україна — це волі голос,
синє небо і спілий колос.

Поясни, як ти розумієш, що таке Україна. Як на це запитання відповів поет?

Вивчи вірш напам'ять.

МОВА

Не запозичена,
не вкрадена ніким.
Нізвідки не привезена,
а наша.
Співуча мова
житиме віки
і не замовкне
пусткою наза́вше.

Бо рід живий!
Корінням вузлуватим —
по всьому світі...
Сестри і брати!
Дітей скликає
Україна-мати,
щоб рідну мову
серцем захистить.

Прочитай вірш і розкажи, що в ньому сказано про українську мову.

Чому українська мова *житиме віки*?

Ольга Хорошковська

КИЇВ — СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

Багато в Україні міст — великих і малих, молодих і старовинних.

Одним із таких старовинних міст є Київ — столиця України. Це давнє місто, засноване ще в 19 столітті. Софійський собор, Києво-Печерська лавра — пам'ятки тих часів.

Водночас Київ — сучасне європейське місто з вокзалами, аеропортами, метро й усіма видами транспорту.

Київ — культурний і науковий центр України. У ньому багато театрів. Серед визначних споруд — Національний оперний театр імені Тараса Шевченка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Києво-Могилянська академія тощо.

Якщо захочеш дізнатися більше про Київ — в Інтернеті знайдеш багато цікавої інформації.

Уявіть, що ви побували в Києві й побачили зображені на картинках будівлі й пам'ятники. Запитайте одне в одного, хто що побачив, розкажіть про це.

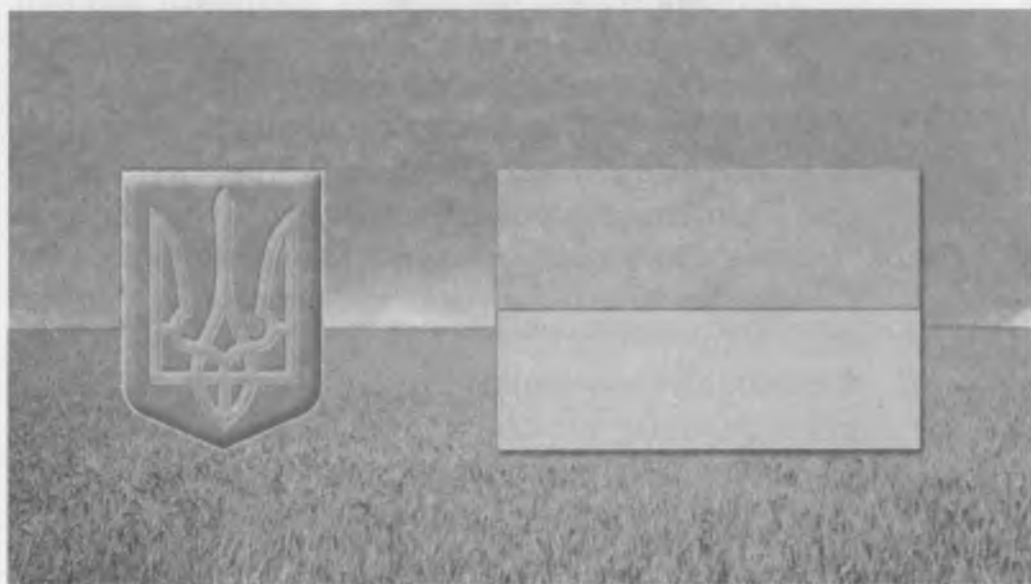

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Національний оперний театр імені Тараса Шевченка

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Дмитро Павличко

НАШ ПРАПОР

Прапор наш, як літо,
В сонці майорить —
По долині — жито,
По горі блакить.

Прапор наш — не битва,
Не рушничний дріб:
По горі — молитва
По долині — хліб.

Прочитай вірш. З чим автор порівнює прапор. «З чого» у нього кольори? Як ти розумієш другу строфу вірша? Навчися виразно читати національний Гімн України (стор. 2). Вивчи його напам'ять.

* * *

Наш герб — тризуб.
У ньому сила
Отця небесного і сина.
Тризуб, немов сім'я єдина,
Де тато, мама і дитина
Живуть у мирі і любові
На Україні вольній, новій.

Що символізує державний Герб України?

За Василем Скуратівським

НАРОДНІ СИМВОЛИ

Хліб-сіль на вишитому рушнику були високою ознакою гостинності українського народу. Кожному, хто приходив з чистими помислами, підносили цю давню слов'янську святиню.

Прийняти рушник, поцілувати хліб символізувало пошану тим, хто підніс або виростив хліб. Цей звичай пройшов крізь віки і став доброю традицією й у наш час.

Вишитий рушник. На ньому можна побачити яскраві барви й притёмнені — чорні й червоні. Це залежить від місцевості: на Черкащині, наприклад, полюбляють яскраві — червоні, сині, зелені кольори, на Полтавщині — світлі, на житомирському Поліссі — чорні з вкрапленими червоними кольорами.

Саме про останні кольори існує історична легенда.

Є на Житомирщині містечко Коростень. Колись, ще за часів Київської Русі, тут місцеві жителі — житичі — виступили під проводом одного з князів — Мала — проти поборів київського князя Ігоря, котрий прийшов з військом, щоб стягнути з народу непосильну данину.

Житичі розбили військо Ігоря, а самого князя стратили.

Через рік княгиня Ольга, дружина* Ігоря, зібрала велике військо і жорстоко розправилася з житичами.

Коростень було спалено, а всіх чоловіків перебито. Підлітків і хлопчиків було забрано в полон.

З того часу жінки вишивали рушники й сорочки лише чорним кольором і тільки де-не-де вкраплювали червоний.

Чорний колір символізував тугу, печаль. Так трагічні події в історії народу дістали своє вираження у кольорах.

Дружина — жена.

Яке значення має вишитий рушник у житті українців? Яка давня традиція збереглася до наших днів?

Яка історична подія позначилася на кольорах вишивки Житомирщини?

Чи знаєш, які рушники вишивають у тій місцевості, де ти живеш?

ДВА КОЛЬОРИ

Як я малим збирався навесні
піти у світ незнаними шляхами,
сорочку мати вишила мені
червоними і чорними нитками.

Два кольори мої, два кольорі,
оба на полотні, в душі моїй оба.
Два кольори мої, два кольори:
червоне — то любов, а чорне — то журба*.

Журба — печаль.

Прочитай вірш. Поясни останні рядки. Яким настроєм сповнений цей вірш? Доведи свою думку.

Вірш «Два кольори» покладено на музику. Він став однією з улюблених пісень не лише українського народу. Навчіться і ви співати її.

Марія Чумарна

З МАЛОЇ НАСІНИНИ

З малої насінини
Зростає білий світ.
З маленької дитини
Росте народ і рід.

З великої любові
Народжується сонечко,
Що кожному всміхається
Уранці крізь віконечко.

І ми з любові виростаєм,
Любов у серденьку плекаєм,
У слово рідне висіваєм —
Хай мова всіх нас поєднає!

ЯК ВІРШ СТАВ ПІСНЕЮ

Ви, мабуть, не раз чули пісню «Чом, чом, чом, земле моя...» Ось як розповідав про її створення народний артист і Герой України *Дмитро Гнатюк*:

«Багато років тому поетеса Віра Лебедова написала вірш «Чом, чом, чом, о земле ти моя...», а композитор Денис Січинський створив музику.

Так народилася і полинула Україною пісня. Згодом вона стала народною, бо її полюбив і назвав своєю весь народ. Найкращі, найсвятіші почуття будить вона у слухачів...»

Народ, співаючи, по-своєму обробив вірш. Деякі слова й вислови скоротив, змінив іншими, але залишилися незмінними слова любові до рідної землі.

Віра Лебедова

ЧОМ, ЧОМ, ЧОМ, О ЗЕМЛЕ ТИ МОЯ...

Чом, чом, чом, о земле ти моя,
кохана ти мені, кохана ти мені?

Чом, чом, чом, о земле ти моя,
чарує так мене ясна твоя краса?

Чим, чим, чим приваблює мене
водиця рік твоїх,
пташні твоєї спів,
духмяний цвіт лісів?

Чим, чим, чим приваблює мене
водиця рік твоїх, що тут пливе, шумить?

Тим, тим, тим, дитино люба, знай,
що води ці, ліси — твій рідний, щедрий край!

Тут, тут, тут твої діди й батьки
свою пролили кров за волю і любов!

Тут, тут, тут — усюди всі твої найближчі,
рідні й дорогі!

ЧОМ, ЧОМ, ЧОМ, ЗЕМЛІ МОЯ...

(Пісня)

Чом, чом, чом, земле моя,
так люба ти мені, так люба ти мені?

Чом, чом, чом, земле моя,
чарує так мене краса твоя?

Чим, чим, чим манить мене
пташні твоєї спів, пахучий цвіт лісів?

Чим, чим, чим манить мене
вода річок твоїх, що тут пливе?

Тим, тим, тим, дитино, знай,
що тут ти вперше світ уздріла з юних літ.

Тим, тим, тим, дитино, знай,
що води і ліси — твій рідний край.

Порівняй слова вірша й пісні. Чим вони відрізняються? А що єднає їх?

Як побудовано вірш і пісню? Хто запитує, а хто — відповідає? Про що запитує дитина? Яку відповідь отримує?

Вивчіть слова пісні напам'ять і навчіться її співати.

ПЛАВУЧА БАТАРЕЯ

1

Це було в роки Великої Вітчизняної війни. З усіх боків Севастополь прикривали наші артилерійські батареї. Серед тих батарей була й одна плавуча. Стояла вона у відкритому морі.

Багато клопоту завдала батарея фашистам. Вона не лише прикривала підступи до Севастополя з моря, а й першою зустрічала фашистські літаки, які напали на місто. Фашисти задумали за будь-що знищити* небезпечну батарею. Кинули проти неї своїх досвідчених* льотчиків.

— Плавуча! — посміхаються фашистські льотчики. — Наче поплавець на воді! Прекрасна ціль. Та ми її відразу!

2

Вилетів перший фашистський льотчик. Набрав висоту. Наблизився до батареї.

— Пусте! Дрібнички*. Я її першою бомбою!

Розвернувся. Ліг на прицільний курс. З оглушливим ревом кинувся на батарею.

Чекають на фашистській базі повернення літака. Час його польоту давно минув. Іще минула година, друга. Не повертається літак. Хвилюються на базі: мабуть, щось недобре трапилося з льотчиком. І справді — недобре. Збили його батареєю.

3

— Я полечу! Я покажу їм! — проситься новий повітряний ас. — Я — зразу! В один заліт! Тільки мокре місце від неї!

І ось уже в небі льотчик. Під ним — море. Видно
внизу батарею. Торжествує фашист:

— Я її першою бомбою!

Розвертається. Набирає висоту. Дивиться в оптич-
ний приціл — точно навів літак. І пішов у піке...

Чекають на базі льотчика. Час його польоту давно
минув. Потім ще година минула, потім ще одна. Не
повертається повітряний ас. Збили фашиста хоробрі
артилеристи.

У небо вирвалися нові льотчики — третій, четвертий,
п'ятий.

— Ми швидко! Ми її доконаємо! На тріскі її
розіб'ємо!

Чекають на базі повернення льотчиків. Час їхнього
польоту давно минув. Не повертається ні третій, ні
четвертий льотчик. Не видно, не чути п'ятого.

4

Усі двісті п'ятдесят днів героїчної оборони Сева-
стополя стояла на бойовому посту плавуча батарея.
Двадцять шість фашистських літаків знищили
артилеристи.

Але вони не тільки громили ворогів. Свої кораблі
брала під захист батарея. «Квадратом смерті» назвали її
фашисти. «Квадратом життя» з повним правом можемо
назвати її ми.

Зни́чити — уничтожить.

Досвідчений — опытный.

Дрібни́чки — пустяки.

Які події із життя нашого народу описані в цьому оповіданні?
Які риси характеру властиві нашим артилеристам?

Для кого плавуча батарея стала «квадратом життя»? Чому
«квадратом смерті» називали її фашисти?

Добери заголовки до кожної частини тексту.

ПАМ'ЯТНИК

На узліссі, під горою,
в шумі верховіть
невідомому герою
пам'ятник стоїть.

Вже давно боїв немає,
та завжди солдат
у руках своїх тримає
вірний автомат.

Землю цю — єдину в світі —
він зберіг живим
і лишився на граніті
миру вартовим.

Про що розповідається у вірші? Чому пам'ятник поставлено «невідомому герою»? Визнач основну думку твору.
Навчися читати вірш, дотримуючись розділових знаків.

Варвара Гринько

МАМА

Ще в колисці немовля
слово «мама» вимовля.
Найдорожче в світі слово
так звучить у рідній мові.
Мати, матінка, матуся,
мама, мамочка, мамуся! —
називаю тебе я,
рідна ненечко моя!

Якими лагідними словами називають маму?
Вивчи вірш напам'ять.

МОЯ МАМА

Задали нам у школі написати домашній твір про своїх батьків. Не знаю, хто що напише, а мені про свою маму написати, мабуть, найважче. Вона — учителька. Тож мені доведеться вчителєві писати про вчителя. А сама ж я тільки учениця...

Сказала я мамі, що мені треба про неї написати. А вона — у сміх:

— Ну, от і добре. Побачу, скільки ти граматичних помилок зробиш...

Просто біда мені з моєю мамою. Що не напишу, а вона відразу: «А де кома? Отут перед а треба кому ставити... А де твій знак питання?»

Тоді я замислилася. Подумала: нічого не писати про маму. Краще про тата. Він бригадир на взуттєвій фабриці. Все-таки робітнича професія... І тато не питатиме, де мої коми. Отак замислилася та й сиджу.

Коли раптом дзвінок. Мама відчинила двері, а я бачу, як вона змінилася на виду.

— Володя?.. Яременко?.. — питає.

А на порозі стоїть ставній* льотчик з букетом квітів. Він каже:

— Так, це я, Оксано Семенівно. Ваш учень, колишній шибайголова* Володя Яременко.

Поцілував маму і дав їй квіти.

— Та який же ти дорослий став, — каже до нього мама і запрошує в кімнату. — А слово знання тепер з двома «ен» пишеш, — жартує мама, — чи з одним?

А в самої слюзи радості на очах.

— З двома, — сміється льотчик. — Ви мене не тільки цього навчили. Очі на світ розкрили, дали путівку в життя! Та й не тільки мені... Ви ж моя перша вчителька.

Потім ми сиділи за столом: пили чай з печивом.

Я тільки дивилася на них та слухала.

А вони все згадували й згадували... Про Льоню Ушакова, який став геологом. Про Стюпу Кучеренка. Той плаває на китобійному судні. Про Валю Чайку. Вона — медсестра. Лаврін Хоменко подався вчитися на гірничого інженера. Ніна Салій закінчує залізничний технікум...

Звісно, я нікого з них не знаю. Але починаю розуміти, скільки ж тоді мамі довелося з усіма працювати, щоб, як каже цей льотчик, дати їм «путівку в життя».

Тепер я збагнула, що вчитель навчає не тільки мови, історії, географії, а й любові до професії. Як моя мама. Так, учитель дає нам путівку в життя! От про це й треба написати...

Ставній — той, який має високу струнку постать, міцну будову тіла.

Шибайголова — сорвиголова.

Чому дівчинка все-таки вирішила писати твір про маму?
Як ти розумієш вислів *дати путівку в життя*?
Склади усну розповідь про свою маму.

Приказка

У дитини заболить пальчик, а в матері — серце.

ЛІНА КОСТЕНКО — УЛЮБЛЕНА ПИСЬМЕННИЦЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Ліна Костенко

Ліна Костенко — наша сучасниця, одна з улюблених письменниць українського народу. Її називають совістю України.

Пише Ліна Костенко переважно для дорослих. Але є в неї й чудові дитячі вірші. Про що вони? Про красу української природи. Ви вже читали її вірші про зиму, а тепер познайомтеся і з «весняними» віршами. У них поетеса ніби говорить з вами. Прочитайте — і ви переконаєтеся в цьому.

ВЕРБОВІ СЕРЕЖКИ

Біля яру, біля стежки
Одягла верба сережки.
Головою хилитала,
Потихесеньку питала:
— Де ота біленька хатка,
Що гарнесенькі дівчатка?
Хай би вибігли до стежки.
Подарую їм сережки.

ПОЛЬОВІ ДЗВІНОЧКИ

Піднімає джміль фіранку.
Каже: — Доброго вам ранку!
Як вам, бджілко, ночувалось?
Чи дощу не почувалось?
Виглядає бджілка з хатки:
— У дзвіночку добре спатки.
Цей дзвіночок, як намет.
Тільки дощ, як кулемет.

Що ти дізнався про Ліну Костенко? Про що вона писала у віршах для дітей? Що хотіла сказати?
Пригадай і прочитай вірші Ліни Костенко на зимову тематику.

Навчіться виразно читати вірші. Спробуйте прочитати вірш «Польові дзвіночки» в особах.
Один з віршів вивчіть напам'ять.

Ірина Прокопенко

СОНЦЕ, СОНЕЧКО ТА СОНЯШНИК

Починався чудовий літній день. У трикутних листках переливалися всіма барвами райдуги крапельки роси, співали птахи, тягнулися квіти до Сонця, над ними басовито гудів Джміль:

— Ж-ж-жжарко... Ж-ж-жжарко...

Йому й справді було дуже жарко літати з квітки на квітку і збирати сік-нектар.

— Ж-ж-жжорстоке Сонце, ж-ж-жжорстоке, — прогудів Джміль.

Почуло це Сонце та й каже:

— Кожний день я проміння на землю посилаю, щоб черешні дозрівали, щоб пташки співали, щоб люди бронзовіли, а він мене... жорстоким назвав...

Образилося Сонце та й сховалося за хмару. Похмуро на світі стало, квіти пелюстки згорнули, птахи замовкли, мурахи входи та виходи зі своїх домівок закривати почали.

— Що робити? Що робити? Як без Сонечка нам жити? — зашепотіли дерева.

— Я тут, ось я, — сказав хтось тоненьким голоском, і всі побачили жучка, маленького, червонокрилого, якого і справді Сонечком звали.

— Хто ти? — здивувалися всі.

— Я — Сонечко.

— А ти можеш землю зігрівати? — спитали дерева.

— Ні, — відповів жучок.

— А можеш так зробити, щоб черешні поспіли?

— Ні, не можу...

— А щоб люди засмагли?

— І цього не вмію, — зітхнуло Сонечко, — я тільки попелиць знищую, кліщиків павутинних та інших дрібних шкідників.

— І на тому тобі, Сонечко, спасибі, — вклонилися дерева і знов прошепотіли: — Що робити? Що робити? Як без Сонечка нам жити?

— Може, я допоможу? — спитав Соняшник. Він теж був на Сонце схожий: кругла голівка у жовтогогарячих промінцях.

— А ти можеш землю зігрівати? — спитали дерева.

— Ні, — відповів Соняшник.

— А можеш так зробити, щоб черешні поспіли?

— Ні, не можу.

— А щоб люди засмагли?

— І цього не вмію, — зітхнув Соняшник, — я тільки олією людей годую.

— І на цьому тобі, Соняшнику, спасибі, — вклонилися дерева. А Джміль знов загудів:

— Ж-ж-жаль, квіти свої пелюстки згорнули, ж-ж-жаль.

— Жаль? — обурилися дерева. — А хто Сонце образив? Хто його жорстоким назвав? Все ти, все ти, Джмелю!

Вони так розхвилювалися, розгойдалися, аж вітер піднявся. Розігнав вітер хмари, визирнуло Сонце, посміхнулося привітно. Зраділи дерева, пташки защебетали, квіточки розкрилися, а Джміль над ними загудів:

— Ж-ж-жарко... але не дуже...

Чому образилося Сонце?

Чому обізвалися Сонечко і Соняшник?

Хто з героїв казки тобі найбільше сподобався?

Олесь Лупій

ДОРОЖЧОЇ НЕМА

Рано, рано сонце встало,
Україну привітало,
побажало їй добра,
усміхнулось до Дніпра,
до Дністра і до Дунаю,
до Шевченкового краю,
де живуть уже віки
українці-козаки.

Рано, рано сонце встало,
гарних діток привітало,
побажало швидко встати
та розумними зростати,
шанувать свою родину
і любити Україну,
бо вона у нас одна
і дорожчої нема.

Кого привітало сонце? До кого усміхнулось?

Як ти розумієш вислів *Шевченків край*?

Яке побажання дітям висловлено у вірші?

ПЕРЕВІР СЕБЕ

Закінчено навчання у II семестрі. Перевір, що ти знаєш, чого навчився.

1. Із творчістю яких письменників ти познайомився?
2. Імена яких українських письменників тобі запам'яталися?
Які твори вони написали? Які з них ти можеш розповісти напам'ять?
3. Що ти знаєш про нашу Батьківщину?
4. Розкажи про державні й народні символи України.
Про які звичаї українського народу ти довідався?
5. З яких творів ці рядки:
«Іду я та й іду,
аж стоїть хатка на льоду...»?
А ці:
«Світає,
край неба палає...»
«Україна — це тато й ненька,
Це безсмертне слово Шевченка»?
Хто автор цих творів?
6. Чи подобаються тобі літературні твори українських письменників, які ти прочитав у цьому семестрі? Які саме і якого автора?
7. Чи вчилися ви віршувати в I семестрі? А в II семестрі?

ЗМІСТ

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Народна мова	4
Колискові пісні	5
Колискова... <i>За Василем Скуратівським</i>	5
Ходить сон коло вікон	6
Повішу я колисочку	6
Дитячі ігри, забави	7
Потішки	7
Лічилки	9
Хороводи	10
Мак	10
Дзюбка	12
Звуконаслідування	14
Сонце ловити!	14
Кум, кума	14
Когут каже	15
Скоромовки	15
Прислів'я, приказки	16
Загадки	18
Українські народні казки	20
Колосок	20
Колобок	23
Дружні звірі	26
Прочитай самостійно. Небилиці	30
Морквяний вояк	30
Надокучлива казка	31
Перевір себе.	32

ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ І НАРОДНІ ТВОРИ

Осінь така мила... ..	34
Осінь така мила... <i>Павло Тичина</i>	34
Музична поезія. <i>Віталій Заславський</i>	35
А я у гай ходила... <i>Павло Тичина</i>	36
Вечір. <i>Павло Тичина</i>	36
Слово. <i>Павло Тичина</i>	36
Вишиває осінь на канві зеленій... <i>Олександр Олесь</i>	37
Ходить осінь в дібровоньці... <i>Євгенія Горєва</i>	37
Як Берізка листя роздарувала. <i>За Іриною Прокопенко.</i>	38
Сонцевик-Чарівник і Холодний Вітер. <i>За Галиною Демченко.</i>	40

Ходить гарбуз по городу. <i>Українська народна пісня</i>	42
Хліб. <i>Тамара Коломієць</i>	43
Папуга з осінньої гілки. <i>Михайло Слабошпицький</i>	45
<i>Прочитай на канікулах</i> . Про Півника та Курочку.	
<i>Наталя Забіла</i>	48
Про що розповів вітер. <i>Анатолій Кислій</i>	51
Білі гуси. <i>Олександр Олесь</i>	53
Осінь. <i>Яків Щоголів</i>	53
Про вірші та віршування	54
Повіршуймо!	54
Добираємо рими	55
<i>Розвиток мовлення</i>	57
<i>Перевір себе</i>	58
Все — із доброго чи злого — починається з малого	59
Дощ із краплі починається. <i>Микола Сингаївський</i>	59
На вулиці. <i>Олег Буцень</i>	60
Грицю, Грицю... <i>Народна жартівлива пісня</i>	60
Смішинка-веселинка	61
Ким бути і ким не бути. За <i>Яковом Пінясовим</i>	61
Смішинки-веселинки	63
Два Івани. <i>Юрій Ярмиш</i>	63
Поезія Грицька Бойка... <i>Ольга Хорошковська</i>	66
Модна зачіска. <i>Грицько Бойко</i>	67
Тенісист. <i>Грицько Бойко</i>	68
Де Іванко? <i>Грицько Бойко</i>	68
Те ж саме. <i>Грицько Бойко</i>	68
<i>Прочитай самотійно</i> . Бісер і нитка. <i>Народна казка</i>	69
Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку.	
<i>Микола Трублаїні</i>	70
<i>Перевір себе</i>	71
Заходь, заходь, сніжна зимонько!	72
Випав сніг. <i>Андрій М'ястківський</i>	73
Як синичка будить мене. <i>Василь Сухомлинський</i>	73
<i>Розвиток мовлення</i>	74
Дивна хатка. <i>Олена Пчілка</i>	75
Чарівна гостя... <i>Лариса Письменна</i>	76
Новорічна-нескінченна. <i>Максим Рильський</i>	79
Новорічне свято. <i>Грицько Бойко</i>	80
<i>Прочитай самотійно</i> . Загадки Діда Мороза	80
<i>Перевір себе</i>	81
<i>Прочитай на канікулах</i> . Безкінечні казочки.	
<i>Марійка Підгірянка</i>	82
Колядки на Різдво	82
На колядку. <i>Варвара Гринько</i>	82

Колядка. <i>Наталя Любиченко</i>	83
Щедрий вечір. <i>Софійка Когут</i>	83
На щастя, на здоров'я, на новий рік...	84
Сію, вію, посіваю. <i>Андрій М'ястківський</i>	84
Засівальна	86
Щедрик-ведрик	86
Казка про Січень	87
Пряля. <i>Ліна Костенко</i>	88
Сніжинки. <i>Платон Воронько</i>	89
Срібні дерева. <i>Леонід Первомайський</i>	90
Хлопчик і сніжинка. <i>Василь Сухомлинський</i>	91
Їхала зима. <i>Петро Бондарчук</i>	91
Як не любити зими сніжно-синьої. <i>Максим Рильський</i>	93
Снігова казка. <i>Тамара Коломієць</i>	94
Ходить Баба Снігова. <i>Євген Гуцало</i>	95
Омелюхи. <i>За Світланою Колядою</i>	96
Чого лютий лютим зветься. <i>Василь Скуратівський</i>	98
Лютий. <i>Оксана Сенатович</i>	99
Лісові розмови. <i>Юрій Старостенко</i>	99
Коли Зима зустрічається з Весною. <i>За Галиною Бондаренко</i>	102
Зима і весна. <i>Спиридон Черкасенко</i>	103
Зайці. <i>Євген Гуцало</i>	103
Баба Віхола. <i>Ліна Костенко</i>	104
Зимова пригода. <i>За Іваном Бондарчуком</i>	105
<i>Перевір себе</i>	106
Одвічні цінності	106
Як хліб ходить. <i>Михайло Романіка</i>	107
Де починається хліб? <i>З народного</i>	109
Мій дідусь. <i>Михайло Стельмах</i>	109
Мудрі поради. <i>Олександр Моторний</i>	111
Батьківські поради. <i>З народного</i>	112
Ой весна, весна, днем красна!	113
Березень	113
Підсніжник. <i>Валентин Бичко</i>	114
Тарас Григорович Шевченко	115
Світає... <i>Тарас Шевченко</i>	116
Тече вода з-під явора... <i>Тарас Шевченко</i>	117
Як Тарас учився в школі. <i>За Оксаною Іваненко</i>	117
<i>Прочитай на канікулах</i> . Хлопчик Валь. <i>Михайло Слабошпицький</i>	121
Уже повсюди йде весна	124
Як Квітень до Березня в гості їздив. <i>Народна казка</i>	124
Весняний вітер. <i>Василь Сухомлинський</i>	126

День блакитної весни. <i>Сергій Носань</i>	127
Верба. <i>Катерина Перелісна</i>	129
Весна красна. <i>Українська народна пісня</i>	129
Журавлі-веселики. <i>За Василем Чухлібом</i>	130
Починається весна. <i>Анатолій Костецький</i>	131
Улюблений дитячий поет	132
Як зробити день веселим. <i>Анатолій Костецький</i>	132
Хвостата мова. <i>Анатолій Костецький</i>	133
Все не так. <i>Анатолій Костецький</i>	133
Веснянки. <i>За Василем Скуратівським</i>	134
Веснянка. <i>Олександр Олесь</i>	135
Мирилка. <i>З народного</i>	135
<i>Розвиток мовлення</i>	136
Край, у якому ти живеш	137
Наша Батьківщина... <i>Ольга Хорошковська</i>	137
Україна. <i>Василь Латанський</i>	138
Мова. <i>Олег Яцун</i>	139
Київ — столиця України... <i>Ольга Хорошковська</i>	139
Державні символи України	141
Наш прапор. <i>Дмитро Павличко</i>	141
Наш герб — тризуб. <i>Віра Паронова</i>	142
Народні символи. <i>За Василем Скуратівським</i>	142
Два кольори. <i>Дмитро Павличко</i>	144
З малої насінини. <i>Марія Чумарна</i>	144
Як вірш став піснею... <i>Ольга Хорошковська</i>	145
Чом, чом, чом, о земле ти моя... <i>Віра Лебедова</i>	145
Чом, чом, чом, земле моя... <i>Пісня</i>	146
Плавуча батарея. <i>За Семеном Алексєєвим</i>	147
Пам'ятник. <i>Микола Упеник</i>	149
Мама. <i>Варвара Гринько</i>	149
Моя мама. <i>Дмитро Ткач</i>	150
Ліна Костенко — улюблена письменниця українського народу	152
Вербові сережки. <i>Ліна Костенко</i>	152
Польові дзвіночки. <i>Ліна Костенко</i>	153
Сонце, Сонечко та Соняшник. <i>Ірина Прокопенко</i>	153
Дорожчої нема. <i>Олесь Лупій</i>	155
<i>Перевір себе</i>	156

Навчальне видання

ХОРОШКОВСЬКА Ольга Назарівна
ОХОТА Галина Іванівна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 3 класу
загальноосвітніх навчальних
закладів із навчанням російською мовою

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Відповідальна за випуск *С. В. Підопригоріна*

Редактор *О. П. Дубчак*

Художній редактор *Т. М. Канарська*

Комп'ютерна верстка *Г. А. Чупіної*

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 13+0,49 форзац.

Обл.-вид. арк. 9,3+0,58 форзац.

Наклад 94 235 пр. Вид. № 37499. Зам. № 3-0884.

Державне спеціалізоване видавництво «Освіта»,

04053, Київ, вул. Юрія Коцюбинського, 5.

Свідоцтво ДК № 27 від 31.03.2000 р.

Віддруковано у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»»

61012, м. Харків, вул. Енгельса, 11.

Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.

www.globus-book.com